

על טהרת העצמות,

עוצמתה וגבורתה

לימוד בעקבות דוד המלך והחשמונאים עד ימינו

לעילוי נשמתו של הראל הי"ד. אדם, חייל
וקצין שהיה עולם בפני עצמו של אמונה,
תורה וחיים, אך גם היה חלק מדור שלם של
חידוש ועוצמה, יצירה ואומץ מכוחה של
תורה. והוא עומד מולנו ותובע להמשיך כך,
וביתר שאת.

ראשי פרקים

א. מעשה אבות סימן לבנים	יב. נשק, תחמושת ותחזוקה
ב. להסתכל פנימה	יג. מטרה ואמצעים
ג. אדם רואה לעיניים	יד. כי להי המלחמה
ד. מקומם של השיריים	טו. כאשר מתהפך המצב...
ה. עוצמה עם עדינות	טז. קמנו ונתעודד
ו. רוח ה'	יז. בעד נפשנו
ז. איש הביניים	יח. וחי בהם
ח. אח קטן עם הבנה גדולה	יט. שמן לשמונה
ט. מערכות אלוקים חיים	כ. הירא ורך הלבב
י. אל יפול לב אדם עליו	כא. בצרור החיים
יא. מניעים, נכונות ותקדימים	כב. דור שלום דורש שלם

א. מעשה אבות סימן לבנים¹

כאשר האדם כפרט והציבור ככלל באים להכיר את עצמם, את אופיים ואת

¹ עפ"י הגדרת מדרש תנחומא והרמב"ן. הרחבת דברים בספר "למשפחות בית ישראל", עמ' קכ"א.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

יעדיהם - משמש העבר יסוד חיוני בתהליך זה², לא רק במובן של לקחים וניתוחים, אלא בראש ובראשונה בהמשכיות שרק מכוחה באה גם התחדשות. אמנם, דורות של בניס פורצים דרכים חדשות ויוצרים יצירות שעדיין לא יצאו לפועל בדורות קודמים³ - אבל מצוי הבדל מהותי בין בניס שמנסים ללבן את עצמם מתוך היחס העמוק כלפי האבות, לבין דרך של ניכור והתנתקות.

הבדל זה ניכר גם בתחום המידות, ובפרט בעדינות ובכבוד כלפי דורות של הורים⁴, וגם בכוחות הנפש. גם את מקורות היכולת להתמודד ולצמוח לא יונקים הבנים מעצמם אלא מתורשתם וממורשתם של האבות והאמהות⁵. מורשת זאת אינה רק עניין של סמלים ואגדות, אלא עוצמה ואנרגיה שאותה צריך דור חדש לפתח ולגלות על-פי אופיו ודרכו.

נקודת ההתחלה תהא אפוא במסלולם של האבות, ונקודת הפיתוח תתגלה דרך הבנים. כך ניתן לראות בהגדרתם של ראשונים על-פי דברי חז"ל⁶:

אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בעניין אברהם, יצחק ויעקב והוא עניין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה. ואמרו: 'כל מה שאירע לאבות סימן לבנים'.

דברים אלו מכוונים בפרט אל התהליך הבא⁷:

ודע כי כל גזירת עיריין⁸ כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזירה מתקיימת על כל פנים⁹.

בבסיס ידיעה זאת, נמצא העיקרון של נקודת-האחיזה שנוצרת במציאות כדי לקלוט את הגזירה העליונה, ומכוחה של קליטה זאת להמשך ההתפתחות של אותה גזירה. הבנה זאת אינה באה לנטרל את הבחירה החופשית¹⁰ של מי שיחיה במהלך

² הדרכתה של התורה בפרשת האזינו: "בינו שנות דור ודור" - אינה רק בהתבוננות על מאורעות מבחוץ, אלא במכוון להבנתנו את עצמנו.

³ יש צורך בבירור מתמיד מהי עצת זקנים שגם בסתירה - הופכת להיות בניין. ועצת נערים שגם בבניין - לעתים היא סתירה. על פי נדרים מ' ע"א.

⁴ כאשר חיוב כבוד אב ואם אינו משתנה בהתאם לגילאים השונים, וגם במצב של הקמת בית - ממשיכים ערך זה וצוויו המעשיים. על פי פרקי דר' אליעזר ל"ג.

⁵ מעין התגלות זיו איקונין של יעקב אבינו לבנו יוסף במאבקו על השליטה העצמית - על פי סוטה ל"ו ע"ב ופרש"י בראשית ל"ט י"א.

⁶ רמב"ן בראשית י"ב ו'. עפ"י מדרש תנחומא, לך לך אות ט"ו.

⁷ רמב"ן בראשית י"ב ו'.

⁸ גזירה עליונה, בבחינת שליחותם של מלאכים - עפ"י דניאל ד' י"ד.

⁹ "כל הדברים צריכים בהוצאה לפועל מה - לשימשכו ההוויות אחריהם בהערתם". עפ"י פירוש הלבוש לבראשית כ"א ב'.

¹⁰ הרחבת דברים באגרות ראי"ה א' רפ"ג.

הרב אלישע וישליצקי

ההתפתחות ויצטרך לברר את עצמו לאורם של שלבים קודמים¹¹, ומאידך הבחירה לא תהיה סתמית ותלושה, אלא תתייחס לנקודות המוצא של התוכנית הנאחזת במציאות כבר בתחילתה.

נקודת המפגש ביו המרכיבים האלו של התפתחות הדורות מתוארת על-פי מהלך ההתבגרות¹². מצד אחד - המתבגר מודע יותר ויותר לעצמיותו, לעצמאותו, ליצירתו שלו. מצד שני - אין זה בהכרח תהליך של אטימות וכפיות טובה. כיון שכך - חלה בו תסיסה של בירור נוקב¹³, כיצד הוא עומד מול ההורים, המורים והסביבה, וממשך באופן בריא את היניקה מהם, תוך כדי עיכול מחדש של מה שקיבל מהם ללא טשטוש זהותו העצמית. או אז יפתח ב**פתיחות** אמיתית את דמותו שלו.

אותו בירור ואותה תפיסה קיימים גם כאשר באים להתבונן במאורעות דברי ימי האומה לדורותיה. כי היסודות כבר נאחזו במציאות ויושמו באופן ייחודי בדורות עברו - אבל הפיתוח הולך ומתחדש בהתאם לבנים ולבני הבנים¹⁴.

אחד ממעגלי החיבור שבין הדורות עובר במישור המאבק על ההגנה, והמלחמה על החיים¹⁵. מטענים רבים דורשים פירוק במישורים אלו.

- מה קובע את יעדי המאבק¹⁶?
- מהן דרכי ההגנה מבחינה מוסרית - אמונית¹⁷?
- מהיכן שואבים כח להילחם מלחמה צודקת¹⁸?
- באילו כלים ניתן להכריע מערכה¹⁹?
- כיצד יוצרים כח הרתעה²⁰?
- מהו בעצם השורש למוטיבציה בעניינים אלו²¹?

¹¹ הרחבת דברים בהקדמתו של מרן הרב הראשי (תשמ"ב - תשנ"ד) וראש ישיבת מרכז הרב, מו"ר הרה"ג אברהם שפירא שליט"א, לספרו "מנחת אברהם" וכן שם בסימן א'.

¹² מאמר בהשוואה שבין מהלך ההתבגרות לאופיו של דור - כלול בספר "לאמונת עתנו" למו"ר הרב צ"י טאו, עמ' נ"ח-ק"ח.

¹³ בפירוש ר' משה אלשיך למשלי ט' ח' בעניין "הוכח לחכם ויאהבך" - הובאו דבריו בפירוש של מהדורת "ירב פנינים" לעניין יחסו של יצחק אבינו לבנו עשו.

¹⁴ מעין פירוש ב"אוצר תפילות" חלק א' בהקדמה לשמונה-עשרה בעניין "אלוקי אברהם".

¹⁵ המלחמות כפיות הן על האדם - אבל יש צורך יסודי לברר משמעותן כי "מלחמה - אתחלתא דגאולה" - מסכת מגילה י"ז ע"ב, ומהוות שלב נוסף בהתקדמות של מהלך שלם.

¹⁶ מעין דברי ה' למשה - במדבר כ"ה ט"ז-י"ח בעניין מלחמת מדין.

¹⁷ דוגמת דברי ישעיהו הנביא בעניין המלחמה בפרק כ"ב ובסוגיית הגמרא סנהדרין כ"ו ע"א.

¹⁸ מעין מלחמת עמלק, ידיו של משה רבנו ומלחמתו של יהושע - שמות י"ז.

¹⁹ דוגמת מלחמת גדעון במדין - שופטים ו-ז'.

²⁰ כמו בדברים כ"ח א-י"ד, ובמיוחד - פסי י'.

²¹ מעין האמור בראש השנה פ"ג מ"ח, כ"ט ע"א.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

בשאלות אלו ניתן לחוש ביתר שאת את הכח שניתן לשאוב מ"בינו שנות דור ודור", כמו גם את הצורך לחדש ולפתח את המיוחד בדורות הבנים.

על כן, ננסה ללמוד היבטים שונים במאורעות עבר סביב מערכות ישראל - ולאורם, להתבונן על דורנו שלנו.²²

מעגל הלימוד יתמקד באירועים בחייו של דוד המלך, וברקע לאותם אירועים כמו גם בתוצאותיהם. מתוך אלו נעבור להתבונן בתקופת החשמונאים ועד ימינו.

ב. להסתכל פנימה

כאשר נשלח שמואל הנביא על-ידי ההנהגה האלוקית²³, נצרך הוא לעבור בצורה חדה מתמיכתו בשאול המלך למשיחת מלך חדש, וליצירת עידן אחר בדברי ימי ישראל.

ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו ממלך על ישראל, מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בכניו לי מלך.²⁴

השליחות הנבואית אמורה אפוא להתרכז במינוי המלך החדש, ובדרך זאת מגיע הנביא אל העיר בית-לחם.²⁵ הגעתו של הנביא - איננה מאפשרת לעיר להישאר בשלוותה. מול אותה עוצמה של אישיות²⁶ המדדיכה את החיים ומעמידתם על התוכן והיושר²⁷, אין אנשי העיר יכולים להפטיר כאשתקד, וכך מתואר בכתוב²⁸:

ויעש שמואל את אשר דבר ה' ויבא בית לחם, ויחרדו זקני העיר לקראתו, ויאמר שלם בואך.

• מדוע חרדו זקני העיר?

• האמנם הסתפקו אם מגמתו לשלום?

ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחמא חמא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר.²⁹

²² "נבואה שנצרכה לדורות נכתבה" - מגילה י"ד ע"א. מאידך, יש ללמוד את הנבואות ואת הרקע שבתוכן צמחו - עפ"י רשיי לחולין קל"ז ע"א, בעניין ההבדל שבין תורת משה לקבלת הנביאים.

²³ זהו יסוד הנבואה בהגדרתה כשליחות ולא מצד אותותיה ומופתיה - עפ"י דברי רמב"ם בהלכות יסודי התורה פרקים ז'-ח'.

²⁴ שמואל א', ט"ז א'.

²⁵ בהבנת תאור סיבות ההליכה לעומת ניסוחם כלפי שאול - מרחיב ר"י אברבנאל את היריעה.

²⁶ הרחבת דברים בהקדמת רמב"ם לפרקי אבות, "שמונה פרקים", פרק ז'.

²⁷ כדוגמת הסוגייה ביומא כ"ב ע"ב.

²⁸ שמואל א', שם פס' ד'.

²⁹ רד"ק שם.

הרב אלישע וישליצקי

רגישות כזאת לפשר בואו של הנביא, מאירה ביתר שאת את דמותו של שמואל בהיותו חודר פנימה ורואה³⁰ מה יש בתוך האדם - כיחיד וכחברה, עיר ואומה - ומה דורש תיקון³¹.

ג. אדם רואה לעיניים

אבל בהמשך הדרך מתברר שאפילו ראייה פנימית כזאת זקוקה להנחיה אלוקית³² כדי לבחון נכון את משמעותה של המציאות.

ויהי כבואם וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו³³.

אמירתו של שמואל הנביא מבטאת את הכרתו שבאופן אמיתי³⁴ הגון הוא אליאב למלכות, ומצפה לכך שהי יהיה עמו³⁵.

• אך מהי תגובת ה' לראייתו זאת של הנביא?

ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב³⁶.

אין כאן רק הצבעה על פער בין הגלוי לנסתר, אלא ביטוי חריף של "מאסתיהו". לאמר, כי הראייה האלוקית חדרה מבעד לנבכי הנפש ושם מצוי קלקול³⁷ הגורם לאותה מאיסה - והוא קלקול שאין האדם רואה אותו מבחוץ³⁸.

דברים אלו אמורים למשל בכיוון מידת הכעס³⁹. כי אותו ביטוי שנוקט הכתוב בפרק הבא⁴⁰ ביחסו של אליאב לדוד, מלמד כבר למפרע על תכונתו של אליאב. דוקא תכונה זאת של כעס, מעידה על חוסר שליטה עצמית⁴¹, שבעקבותיה אינו ראוי למלוכה. כאשר ה"מאיסה" היא הביטוי לסתירה שבין עבודת ה' ועשיית רצונו לבין תכונה של איבוד העשתונות⁴².

³⁰ עפ"י שמואל א', ט"ו-ט"ז.

³¹ הרחבת דברים בהבנת תפקידה של הנבואה בהארת המאורעות ובלקחייהם - בספר "ערכים בזמן מלחמה", מאמרו של פרופ' יהודה אליצור, עמ' 147.

³² לעיתים נעלמת הלכה או הדרכה מעיני הנביא - בסיבה מכוונת עפ"י רצון ה' - מעין הדוגמא שבמדבר פרקים כ"ה וכ"ז.

³³ שמואל א', ט"ז ו'.

³⁴ עפ"י רש"י שם.

³⁵ עפ"י מצודת דוד שם.

³⁶ שמואל א', שם פס' ז'.

³⁷ כך מפרש רד"ק שם.

³⁸ אמנם רלביג ומלבי"ם פירשו בכוונה שונה מפירושו של רש"י.

³⁹ עפ"י פירוש מהר"י קרא, שם.

⁴⁰ שמואל א', י"ז כ"ח.

⁴¹ עפ"י שבת ק"ה ע"ב.

⁴² הרחבת דברים בהלי דעות לרמב"ם פ"ב.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

הנה כי כן, לאדם יש גם יכולת להתבונן עד לגבול אותו אישרה לו ההנהגה האלוקית. יתירה מזאת, הנביא בישראל שהוא השליח לגילוי דבר ה' אל האדם - כיחיד וכציבור - גם הוא, מקור כוחו - בשליחותו⁴³.

על-כן, דוקא בסוגייה זאת של מינוי השליח⁴⁴ "שלבנו - לב כל הקהלי"⁴⁵ - מכיר גם הנביא את יסוד השליחות, וזקוק להכוונת ריבון העולמים⁴⁶.

הכוונה זו מלמדת בעליל על עומק ההבדל בין הראיה האנושית לבין המבט האלוקי, ומשמעות ההבדל מבחינת האחריות המוטלת על האדם⁴⁷.

זוהי אפוא התמונה הנוצרת בעקבות ראיית האדם⁴⁸:

האדם שופט על הנאה ויפה מצד ראות החושים. שהם לא יהושו רק היצוניות הדבר הנראה - לא פנימיותו. ולכן יגדירו את היופי לפי המראה החיצוני⁴⁹. הגם שתהיה צורתו הפנימית⁵⁰ הנפשית - מלאה מומים ותכונות רעות.

כי כדי לראות את הצורה הפנימית, את העולם הפנימי של האדם⁵¹ - זקוקה העין האנושית לאיכות שונה לחלוטין -

ה' יראה ללבב - לא יביט, רק ללבב, על צורתו הפנימית. אם היא יפה⁵² בתכונותיה ונאה במידותיה זה האיש היפה אצלו, הגם שהיצוניות, האיש שפל-קומה ומכוער המראה⁵³.

היופי, על-פי ההדרכה האלוקית, איננו נמדד על-פי קנה-מידה חיצוני אלא על-פי התוכן הפנימי של הנפש, ישרותה ועוצמתה המוסרית⁵⁴. אבחנה זו תפורט גם בהמשך הדברים מסביב להתמודדות שבין דוד וגלית אחרי תיאור הופעת הבחירה האלוקית כאמור להלן.

⁴³ עוד על כך ב"פרקים במחשבת ישראל" למו"ר מרן ראש ישיבת "מרכז הרב", הגר"ש ישראלי זצ"ל, פרק י"ז ופרק כ"ז.

⁴⁴ המלך הנמשח ע"י הנבואה בדבר ה' - להנחיק את ישראל.

⁴⁵ עפ"י סגנון דבריו של הרמב"ם ותוכנם בהל' מלכים פ"ג.

⁴⁶ הרחבת העניין בספר הכוזרי מאמר ראשון סעי' ע"א-פ"ט.

⁴⁷ מעין כיוון הניתוח של "איש ההלכה", עמ' 154-163.

⁴⁸ פירוש מלבי"ם לשמואל א', ט"ז ז'.

⁴⁹ עד כמה חלקית איפוא ההגדרה הנבנית עפ"י החושים בלבב.

⁵⁰ הרחבת דברים בפירוש ה"צורה" - רמב"ם מורה נבוכים א' א'.

⁵¹ עוד על כך בבירור מושגי האמונה, ספר העיקרים מאמר שלישי פרק ט"ו.

⁵² "הנוי והנצח - לחי העולמים". פירושים נוספים "בתפילת נשמת כל חי" ב"אוצר התפילות" חלק א', עמ' שלי"ג-שלי"ד.

⁵³ עד כמה מתחדד העניין בנדרים ס"ו ע"ב.

⁵⁴ מעין האמור במדרש רבה, במדבר פרשה כ"ג, לעניין עם ישראל וארצו.

הרב אלישע וישליצקי

ד. מקומם של השירים

- למי אפוא תכוון הבחירה האלוקית?
 - מי הוא המתאים מבין ילדי ישי להמשח ע"י הנביא למלך?
- שאלות אלו מתחדדות לאחר שישי מעביר את שבעת בניו⁵⁵ לפני שמואל, ועדיין לא נמצא המענה המבוקש.
- ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים, ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן, ויאמר שמואל אל ישי... כי לא נסב עד באו פה⁵⁶.
- דוד נשאר⁵⁷ בפני עצמו משתי סיבות: האחת - בגלל גילו. השניה - בגלל עיסוקו⁵⁸.
- כביכול נשאר מחוץ לרשימה האפשרית, והנה הוא כשירים הנשארים מהאוכל העיקרי, ומצד המבט השטחי - ודאי שאינו מתאים⁵⁹.
- אבל ה' רואה ללבב - ודוקא עיסוק זה של רעיית צאן⁶⁰ - קשור באופן מהותי הן לקירבה אל ה' והן לאופי המנהיגות הראויה בישראל⁶¹. וכך מתואר העניין במדרש⁶²:
- ה' צדיק יבחן - ובמה בוחנו? אמר ר' יצחק: במרעה. דוד נבחן במרעה, שנאמר: 'ממכלאות צאן', עמוס במרעה נבחן - שנאמר 'ויקחני ה' מאחרי הצאן'⁶³. ואף משה במרעה נבחן - שנאמר: 'זמשה היה רועה את צאן יתרו חותנו'⁶⁴. יעקב נבחן בצאן⁶⁵.
- אופיו של המנהיג מתברר אפוא כמתאים להנהיג את העם - לא מצד חשיבות העיסוק ומעמדו החברתי של היותו רועה צאן, אלא בגלל איכותה של רעיית הצאן⁶⁶.
- בעיסוק זה חוברים יחד רגשותו של הרועה לכל פרט, לכל כבשה, לכל סוג של הבעה והתנהגות - עם העוצמה של הנהגת הצאן והזזתו אל יעדיו⁶⁷.

⁵⁵ כביכול, זוהי רשימה בפני עצמה לעומת הילד השמיני והקטן.

⁵⁶ שמואל א', ט"ז י"א.

⁵⁷ כך מבארים המפרשים את הביטוי "שאר" שטאמר בפסוק.

⁵⁸ עפ"י פירוש המלבי"ם.

⁵⁹ הרחבת דברים במכתבו של הנצי"ב מוולוז'ין ל"חובבי ציון", ספר "שיבת ציון" חלק ב', עמ' 17-18.

⁶⁰ ילקוט שמעוני, תהילים סימן תרפ"ח.

⁶¹ "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה" - במדבר כ"ז י"ז.

⁶² מדרש רבה שמות, פרשה ב' ב' - ד'.

⁶³ עמוס ז' י"ד-ט"ו.

⁶⁴ שמות ג' א'.

⁶⁵ בראשית כ"ט.

⁶⁶ התורה עוסקת בצמיחתו של משה רבנו, ביציאתו אל אחיו ובהשתתפותו בסבלות, ומתוך כך עוברת לתארו כרועה צאן - עפ"י מדרש רבה שמות פרשה ב' י"ט.

⁶⁷ "כנוס הצאן" - כמפורש בדברי רש"י הירש שמות ג' א'.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

ההתחשבות של הרועה בצרכי הצאן איננה מטשטשת את הצורך להוביל את כולם, ומאידך - האחריות על הנהגת הצאן איננה דוחקת את הרגישות והעדינות ביחס לכל פרט⁶⁸.

כך היא דמותו של משה רבנו, הרגיש לאחיו ומכוון את התבגרותו ומעמדו כדי לסייע להם ולהיות שותף בסבלם, ומאידך, מנהיגם ביד רמה אל יעדיהם⁶⁹. גם הוא נבחן בהיותו רועה צאן, ובמסלולו זה - מגיע עד להר האלוקים, הן במובן העכשווי של מרעה למרגלות ההר, והן כהכנה לקראת המעמד של מתן תורה⁷⁰.

הוא אותו משה אשר גם בסוף תפקידו דואג למינוי מנהיג על הציבור - כדי שלא תהיה עדת ישראל "כצאן אשר אין להם רועה". על כן הוא מבקש מאלוקי הרוחות⁷¹ שיצר את ההבדל שבין גוון לגוון ובין אדם לאדם, שימנה שליח כזה ש"יודע להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד"⁷².

רק מי שידע הליכה זאת, מה היא וכיצד ליישמה, יכול להיות בבחינת מנהיג שמוציא ומביא, הולך בראש ומוביל אחריו את הציבור למילוי השליחות המבוקשת בכל המערכות הכלליות⁷³. מתוך הענוה של איש כזה⁷⁴, צומחת יכולת ההנהגה שלו. זהו המכלול של "איש אשר רוח בו" - כפי שמאיר הכתוב באותה סוגייה של מינוי ממשיך דרכו של משה רבנו.

ה. עוצמה עם עדינות

הנה כי כן, דוקא היות האדם קטן בעיניו, וכשיריים⁷⁵ לעומת רשימת הבנים הנכבדים - היא זאת העומדת בבסיס אישיותו כמפתח, הן לעיסוקו הנוכחי של רעיית צאן והן לתפקידו העתידי כמלך על ישראל, כפי שמתגלה מיד⁷⁶:

וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי, ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא⁷⁷.

- אך מהו הצורך לתאר באופן חיצוני את מי שנבחר על פי הראיה ללבב?

⁶⁸ מעין סוגיית הגמרא במועד קטן ט"ז ע"ב.

⁶⁹ ילקוט שמעוני, שמות סי קס"ז.

⁷⁰ עפ"י אבן עזרא, שמות ג' א'.

⁷¹ במדבר כ"ז ט"ו-כ"ב.

⁷² מדרש ספרי, שם.

⁷³ עפ"י פירוש רש"י לבמדבר שם.

⁷⁴ במדבר י"ב ג'.

⁷⁵ עפ"י הסוגייה בראש השנה י"ז ע"ב - בענין מי שישם עצמו כשירים" - ופירוש "בן יהודע" שם.

⁷⁶ שמואל א', ט"ז י"ב.

⁷⁷ הגדרות ב"מצודת ציון" שם.

הרב אלישע וישליצקי

- למה צריך שמואל הנביא לשמוע את הקדמת ה"קום" לפני "משחור"?
כיון שראה שמואל את דוד אדמוני – נתיירא ואמר: זה שופך דמים כמו עשו. אמר לו הקב"ה: 'עם יפה עיניים, עשו – עשה מדעת עצמו. זה – מדעת סנהדרין הוא הורג'⁷⁸.

וכי יש בשאלת הסמכות גרידא בכדי להתיר שפיכות דמים?⁷⁹

אדרבה - דוקא תאור המידות של "יפה עיניים וטוב רואי" מבחינת נפשו של דוד, הוא הבסיס לדרכו ולשליחותו. אלו הם ביטויים של עדינות הנפש, עין טובה ומבט חודר וענייני⁸⁰.

והנה המבט האלוקי מבאר כיצד טוב המזג של דוד **משתלב**⁸¹ עם היותו אדמוני:

ה' יראה ללבב וידע כי מטוב בחירתו יעשה אך משפט וצדקה. ובמבע האדמוניות הנמועה בו ישתמש ללחום מלחמות ה' ולהכרית מערי ה' כל פועלי און⁸².

ומהי משמעות רצון ה' ובחירתו בהקשר לדוד -

וזה הנרצה בעיני ה', שהגם שנמצא נטייה רעה במבעו הוא ימשול בה⁸³ מצד צדקתו וטוב בחירתו.

אדרבה, השליטה העצמית והכוונת כוחות הנפש על פי רצון ה'⁸⁴ - זוהי אישיותו של דוד, ובכך מתאים הוא להנהגת הציבור ולגילוי מלכות ה' בעולם דרך פיתוח קיומה של האומה בתוך המציאות⁸⁵.

לא שאלת הסמכות היא המהווה את ההבדל בין עשו לדוד, אלא ניגוד מהותי בין מי שהולך אחרי נטיות לבו לבין מי ששולט בראש ובראשונה על לבו⁸⁶. אופיין של מלחמות דוד, רגישותו המוסרית⁸⁷, דאגתו לחיים⁸⁸, ושמירתו על העם ועל העולם⁸⁹ - הן יהיו הבסיס הבריא לשליחותו אשר אותה ואת נפשו יכוון על פי הנחיית

⁷⁸ מדרש רבה בראשית פרשה ס"ג ח'.

⁷⁹ הרחבה בבראשית כי י"א, ופירוש מלבי"ם שם.

⁸⁰ עפ"י פירוש "מוסר הנביאים" בשמואל א', ט"ז.

⁸¹ הרחבת דברים בפירושים לסוף פרק כ"ה בשמואל א', לענין "ולא תמצא בך רעה".

⁸² פירוש המלבי"ם לשמואל א', ט"ז י"ב.

⁸³ הרחבת דברים ב"צדקת הצדיק" אותיות מ"ז, מ"ט.

⁸⁴ עוד על כך במאמר הדור, עקבי הצאן, עמ' קי"ב.

⁸⁵ מסכת חגיגה י"ד ע"א על סוגיית הכסא ופירוש "בן יהוידע" שם.

⁸⁶ "ולבי חלל בקרבי" - עפ"י בבא בתרא י"ז ע"א.

⁸⁷ שמואל א', כ"ב-כ"ג.

⁸⁸ שמואל א', ל'.

⁸⁹ שמואל ב', ג' ה'.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

הסנהדרין וה"אורים ותומים"⁹⁰ - נושאי דבר ה' אל המציאות האישית, הציבורית והעולמית⁹¹.

ו. רוח ה'

אלוקי הרוחות לכל בשר משרה את שכנתו על דוד, ובעקבות אותו מינוי ואותה משיחה למלך - מתווסף **כח חדש**⁹² לרועה הצאן שהיה עד כה כשיריים:

ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה, ויקם שמואל וילך הרמתה⁹³.

רוח של גבורה⁹⁴ מושפעת על דוד, וזוהי חלק מהתחדשות אישיותו לקראת גודל המשימה העומדת לפניו. התחדשות זאת מהווה **מכלול** של כוחות⁹⁵ אשר אותם אמור דוד המלך לשלב יחד בהנהגתו את המלכות:

וזאת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקודש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה. ואמר השירים והמזמורים ברוח הקודש שנולדה בו, כי בכלל רוח ה' - רוח הקודש ורוח גבורה⁹⁶.

נקודת האחיזה של אותה רוח ואותם כוחות, מתחילה בעת הבחירה האלוקית המתגלה במשיחה⁹⁷ הנבואית. אך הדרך לגלות באופן ה**דרגתי**⁹⁸, **בריא**, **מוסרי** ו**חי** את אופני עגלת הנמשח, שהופך למשיח שהוא שליח⁹⁹ - זוהי דרך מורכבת, ארוכה, מפותלת, מיוסרת וקשה. פרטיה של דרך זו ושלביה מהווים תמונה שלמה¹⁰⁰ של גילוי אורו של משיח **בתוך** המציאות בנושא את דבר ה' ליחיד ולצבור, ומגלה את עומק החיים, תכניהם ויעדיהם¹⁰¹.

ולא בכדי נבנה השלב הראשון של התגלות אותה רוח, דוקא **בסיוע**¹⁰² למלך הקיים וביצירת האווירה הרגועה והעדינה הנחוצה לשאול המלך.

⁹⁰ עפ"י ספר יהושע ט' י"ד ופירוש רלב"ג שם.

⁹¹ ובכיוון זה תיאור תפקידו של "חוטרי מגזע ישי" בישיבתו י"א א-י' ופירוש ר"י אברבנאל שם.

⁹² מעין מה שמתחדש אצל גדעון - כאמור: שופטים ו', י"א-ט"ו ופירושי רש"י ורד"ק שם.

⁹³ שמואל א', ט"ז י"ג.

⁹⁴ רש"י שם ומפרשים נוספים.

⁹⁵ הגבורה איננה כוחנית כשלעצמה אלא יונקת מהמוסר האלוקי - עפ"י עולת ראיה א', עמ' ע"ז.

⁹⁶ פירוש רד"ק שם.

⁹⁷ אשר משמעותה: זימון, מינוי ותוספת כוחות לשליחות האלוקית.

⁹⁸ על-פי תלמוד ירושלמי ברכות א' א' - לענין "קמעא קמעא".

⁹⁹ וכן במפרשים על ישעיהו מ"ב א'.

¹⁰⁰ מעין דברי מדרש רבה בראשית פרשה פ"ה, לענין הצמיחה מתוך מציאות מורכבת, בה כל אחד יושב

ועוסק ב"תעניתו" והקב"ה עוסק לברוא אורו של משיח.

¹⁰¹ הרחבת דברים במאמרי ראיה ב', 310-309, 361-360.

¹⁰² כפי שמשתקף במהלך פרקים ב-ה' בשמואל ב'.

הרב אלישע וישליצקי

והיה בהיות רוח אלוקים אל שאול ולקח דוד את הכינור ונגן בידו, וקָנַח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה¹⁰³.

עוצמת העדינות¹⁰⁴ של דוד וחיבור נפון בין כוחות הנפש - נטעו בו לא רק את היכולת המעשית של ניגון בכינור, אלא גם את הקרנתה החיובית של יכולת זאת על מצבו של שאול המלך¹⁰⁵. אותה רוח ה' שגם אצל הנביא מופיעה רק מתוך שמחה של מצוה¹⁰⁶, היא השראת השכינה בתוך החיים האישיים על בסיסן של מידות ישרות ואצילות הנפש¹⁰⁷ ומתוך כיוון של גילוי התכנים והמטרות על פי רצון ה'¹⁰⁸.

זוהי התחנה האחרונה בדברי הכתוב, לפני הכניסה לתיאור המערכה שבין ישראל לפלשתים.

ז. איש הביניים

המערכה מתמקדת בתיאור אישיותו של אחד מחשובי הפלשתים¹⁰⁹ הקורא תגר על מערכות ישראל. מי היה, מאין בא ולאן רצה ללכת¹¹⁰:

ויצא איש הכנים ממחנות פלשתים גלית שמו מנת. גבהו - שש אמות וזרת. וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש, ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת. ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו. ועץ חניתו כמנור אורגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל, ונשא הצינה הלך לפניו¹¹¹.

• איש מצויד כראוי, גיבור בכוחו¹¹², מוגן כדבעי, נועז לצאת לבדו מול עם שלם¹¹³ - זהו גלית, בן לאומה שריב לה עם ישראל מאז¹¹⁴. להיכן יצא? לשם מה?

פעילותו היתה הקריאה לצאת ולהלחם נגדו. אך בתוך הקריאה היה טמון שורש מאבקו. כי חרפה הוא מחרף את ישראל - כאשר אין שם אדם המוכן לצאת לאותו

¹⁰³ שמואל א', ט"ז כ"ג.

¹⁰⁴ עדינו העצני - על פי מועד קטן ט"ז ע"ב.

¹⁰⁵ הרחבת דברים בפירושו של מו"ר הרב יהושע בכרך בספרו "מה בין שאול לדוד", עמ' 145.

¹⁰⁶ על פי שבת ל' ע"ב.

¹⁰⁷ הרחבת דברים ב"שמונה פרקים" לרמב"ם, פרק שביעי.

¹⁰⁸ דוגמת הנביא שמורה דרך ביציאה למלחמה מתוך יד ה' שמתגלית אליו אחרי הניגון - מלכים ב', ג' י"א-י"ט.

¹⁰⁹ לכן לובשת המערכה פן ציבורי-לאומי ולא רק אישי.

¹¹⁰ מצד כוחו ורצונו - יצא לשדה הקרב. עפ"י דברי רש"י שם.

¹¹¹ שמואל א', י"ז ד"ז.

¹¹² על פי פירוש רד"ק שם.

¹¹³ הרחבת העניין בפירוש רלב"ג שם.

¹¹⁴ עוד על כך באטלס "ידעת מקרא", עמ' 189 - 188.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

מאבק¹¹⁵. שיתוק כוחות, חוסר אונים, רוח נמוכה - כל אלו פוגש גלית בדרכו, ולכן הוא מסיק¹¹⁶:

ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה, תנו לי איש ונלחמה יחד.

והשיתוק הופך לפחד וחרדה באופן מיוחד, כי עצם העובדה שגלית מקבל חוסר מענה שכזה - מפחידה יותר מכל¹¹⁷. ואין זה אירוע חד פעמי, אלא כך נוהג הענק-הגיבור למשך ארבעים יום "השכם והערב"¹¹⁸.

לא רק שלא קיבל מענה לקריאתו, אלא בכל פעם, כאשר ראוהו במחנה ישראל - נסו מפניו, וכל מנוסה שכזאת - הפילה עוד יותר פחד עליהם.

לא עזר גם הפרס אותו הבטיח המלך למי שילחם כנגד גלית¹¹⁹ - עד כדי כך גבר השיתוק מול איש הביניים המחרף ומגדף ונותן פרהסיא¹²⁰ לחוסר האונים הישראלי באותם הימים. כי החגבים בעיני אחרים הופכים להיות גם כתגבים בעיני עצמם וכן גם להיפך¹²¹.

ח. אח קטן עם הבנה גדולה

לתוך מעגל זה של חידלון נכנסת דמותו של דוד, אשר הוא הקטן מבני ישי. תפקידו של האח להביא מזון לאחיו אשר נמצאים במחנה ישראל. כך ציוה עליו אביו - וכך עשה¹²². לא לפני שדאג לכך שעל צאנו ישאר שומר שמונה על ידו.

דוקא תוך מילוי תפקידו ביחס לאחיו¹²³, שומע האח הקטן את חרפות הפלשתי וקולט את אובדן הדרך בצד הישראלי.

- מה מבין אח קטן במצב כזה וכיצד הוא מגיב?

¹¹⁵ לעומת זאת, מיוחדת על רקע זה - מסירותו היחודית של נחשון בן עמינדב, עפ"י המתואר במדרש מכילתא לשמות י"ד, לפני קריעת ים סוף.

¹¹⁶ שמואל א', י"ז מ'.

¹¹⁷ עוד על כך ב"הרחב דבר" - לתחילת פרשת וישלח.

¹¹⁸ שם פסי ט"ז.

¹¹⁹ כמתואר בפסי כ"ה.

¹²⁰ מעין חומרת העבירה דוקא במצב כזה - לפי העולה מסנהדרין ע"ד ויבמות ע"ט ע"א.

¹²¹ מעין האמור בחטא המרגלים - במדבר י"ג.

¹²² כאמור בשמואל א', י"ז י"ז-כ"ב.

¹²³ מעין מבנה הדברים ותוכנם בכיבוד ההורים של גדעון ובגבורת שליחותו - לפי פירוש רד"ק לשופטים ו' פסי י"א-ט"ו.

הרב אלישע וישליצקי

ויאמר דוד אל האנשים העמדים עמו לאמר. מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל, כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלוקים חיים¹²⁴.

• האם אל השכר מועדות פני דוד?

אולי רצה דוד להתחבר עם בית המלך כדי להכין את הקרקע לקראת מלכותו שלו¹²⁵, אך תוכן דבריו מעיד שהתמונה העולה מהם - כוללת במיוחד את הבנת המשמעות של המאבק והתוכן של המלחמה¹²⁶.

דוקא מי שהוא בעל הענוה אמור להתגלות כאן כאדם עם עוצמה עד כדי ניצחון¹²⁷. הנה כי כן, האח הקטן מזהה בראש ובראשונה על מה נלחמים. שהרי לא בכדי נקט בדבריו: "כי חרף מערכות אלוקים חיים".

ט. מערכות אלוקים חיים

בעוד שהפלשתי הערל חשב שהוא מחרף את הצבא הישראלי ואת העם - הבין האח הקטן את הלב של המערכה, והוא, האם יצליח הפלשתי לחרף את המערכות שאמורות לגלות את הופעת אלוקים חיים בעולם ובמציאות כולה¹²⁸.

ממש כפי שדוד עצמו ברוח הקודש, יוצר פסוקים לדורות¹²⁹:

שיר מזמור לאסף. אלוקים אל דמי לך, אל תחרש ואל תשקוט אל. כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש.

• מי הם אויבי ה' ומשנאיו?

על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך¹³⁰.

כאשר מותקף עם ה' - שאמור לגלות את מלכות ה' בכל תחומי החיים - עיני אויבים ושונאים, משמעות הדבר בשורש העניין היא, כי השנאה מכוונת נגד הופעת הטוב האלוקי, יושרו ומוסריותו, במציאות עצמה¹³¹.

¹²⁴ שמואל אי ייז כיו.

¹²⁵ עפ"י פירוש רלב"ג שם.

¹²⁶ הרחבת דברים ב"מסילת ישרים" פרקים י"ח-י"ט.

¹²⁷ על כך גם בפירוש "העמק דבר" ו"תורה תמימה" לבמדבר י"ב ג'.

¹²⁸ "ישראל - צבאות ה' בארץ" - רמב"ן לשמות י"ב מ"ג.

¹²⁹ תהילים פ"ג.

¹³⁰ הרחבת דברים במדרש ספרי לפרשת בהעלתך - לעניין "קומה ה' ויפוצו אויביך".

¹³¹ וכן בדברי רש"י לשופטים ה' כ"ג.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

משום כך, הגנתם של ישראל על עצמם אינה רק מלחמה קיומית אנושית, אלא ערך מוסרי לעולם כולו כבסיס להופעת דבר ה' במערכות החיים¹³².

אשר על כן, כאשר חל שיתוק מוחין ואובדן רצון בקרב ישראל, פירוש הדבר - שקיימת חולשה גדולה בעוצמת המערכות של גילוי דברו של אלוקים חיים¹³³.

ומול חולשה זאת - דוד אינו יכול לעבור לסדר היום, ועל כן הוא מתערב, כמתעניין ומחפש כיוון של התמודדות¹³⁴.

אומנם אחיו הגדול שומע על ההתערבות הזאת, ומגיב בכעס ובבקורת בוטה על מה שנראה בעיניו כנטישת המשמרת של אחיו הקטן שהיה צריך לשמור על הצאן¹³⁵.

כאשר מסתכל האח הגדול בעיניים של שגרת התפקידים ושטחיות הכוחות - נראה לו שהוא עצמו מתאים למלחמה ואילו אחיו, רק לצאן.

אבל ה' יראה ללבב, ומי שיש לו לב - גם לא נרתע מחמת בקורת זאת שמקורה בהסתכלות חיצונית. או אז מגיע דוד אל המלך לאחר שהוא פונה אל אנשים רבים אשר רואים הם כי גישתו של דוד מיוחדת וראויה לתשומת לב¹³⁶. לקיחתו של שאול את דוד מבטאת תוצאה של רצון כן מצדו של האח הקטן עם הלב הגדול¹³⁷.

י. אל יפול לב אדם עליו

כאשר נמצא דוד בקרבת שאול, הוא מנסח את בקשתו אחרי קביעתו¹³⁸:

ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו, עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה.

- מה מקומה של הזכרת הלב בפסוק ל"ב?
 - מדוע בכלל מקדים דוד להצעתו את עניין מיקומו של הלב ומצבו?
- נראה כי חלקו השני של הפסוק קשור באופן מהותי לראשון - ושניהם מאירים זה את זה¹³⁹.

¹³² הרחבת דברים במפרשים לשמות י"ז, במדבר ל"א א-ג'. וכן בשמואל א', ט"ו י"ז-י"ט.

¹³³ עוד על כך בסוטה מ"ב ע"ב.

¹³⁴ וכן מצאנו בדמותו של משה רבנו שהשתדל מבחינתו והקב"ה סייע בידו - עפ"י מדרש רבה במדבר פרשה ג', בעניין מפקד שבט לוי.

¹³⁵ שמואל א', י"ז פסי כ"ח, ל'.

¹³⁶ הרחבת דברים בפירוש "מוסר הנביאים" לפסוק כ"ח.

¹³⁷ עפ"י "מצודת דוד" לפסוק ל"א.

¹³⁸ שם פסי ל"ב.

¹³⁹ "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר" - עפ"י ירושלמי ראש השנה ג' ה' - ומשלמים זה את זה, גם באותו מקום.

הרב אלישע וישליצקי

שהרי הדגשת **העבדות** בהקשר זה¹⁴⁰ מלמדת, כי אין כאן עניין פרטי או מאבק אישי, אלא אך ורק כתוצאה מגיבוי המלך וכחלק מהנאמנות לו¹⁴¹. דוד, מצד הבנתו את עומק הממלכתיות¹⁴² - כנושא את דבר ה' במערכות ישראל¹⁴³ - מדגיש, כי רק **כעבד** הוא נכנס למערכה¹⁴⁴. עבדות זאת כמו גם השליחות הנובעת ממנה - קשורות לעניין הלב. כי לדוד אין ספק שיצליח במשימתו. הן לא ניגש לכך מצד עצמו או כוחו או כשרונותיו אלא בגלל עוצמתו **הפנימית**¹⁴⁵ שמקור יחיד לה, והוא **המקור האלוקי**.

זהו השורש של גבורתו, והתגברותו על חששות ופחדים¹⁴⁶:

אל יפול – אין ראוי שלב אדם יפול ממדרגתו בעבורו.

כי הגם שלפי חומרו הוא רב הכח, הוא חלוש מצד צורתו השוכנת בלב¹⁴⁷.

ולב אדם שהוא אדם באמת לפי צורתו – הוא רב כח ממנו.

מכאן נובעת המסקנה המעשית:

עבדך ילך ונלחם – מצד החיזוק הנפשי אשר לי ביתר שאת¹⁴⁸.

היינו, דוד בפנייתו אל המלך מגדיר מהו **כלי הנשק**¹⁴⁹ העיקרי שמכוחו יבוא לאותה מערכה, והוא איכות פנימית רוחנית-מוסרית אשר לדוד כנציג ממלכת צבאות-ה' לעומת מי שמחרף צבאות אלו.

זהו אפוא המסלול המאוזן בו צועד הבוטח בה¹⁵⁰. לא בטשטוש הסכנה או בריחוף מעליה - אך גם לא בהתגמדות מפניה¹⁵¹. אלא - יודע, חווה וחי את ההכרה של **צדקת הדרך**, נאמנות למקורם האלוקי של החיים, ומוכנות להשקיע, לעמול ולנצח¹⁵².

¹⁴⁰ וכן בהרחבה בנחמיה א'.

¹⁴¹ זהירותו של דוד בכבודה של מלכות מתוארת פעמים רבות בספר שמואל מול צרות האופקים של אנשיו - במיוחד שמואל א', כ"ב ושמואל ב', ג'.

¹⁴² הרחבת דברים בחגיגה י"ד ע"א בעניין דברי ר' עקיבא - ופירוש "בן יהודיע" שם.

¹⁴³ עוד על כך בהל' מלכים לרמב"ם ז' הט"ו.

¹⁴⁴ הרחבת דברים במלחמת צקלג - שמואל א', ל' ובמיוחד שם פס' ד-ט'.

¹⁴⁵ "הענוה האמיתית - מוסיפה בריאות וכן, והדמיונית - מעציבה ומחליאה" - עפ"י מדות ראי"ה, "ענוה".

¹⁴⁶ פירוש מלבי"ם לשמואל א', י"ז ל"ב.

¹⁴⁷ מעין אותה חלוקה בין "לראות לעיניים" לבין "לראות ללבב".

¹⁴⁸ מעין דברי ישעיהו הנביא בפרק מ' פס' כ"ט-ל"א על "קוי ה' יחליפו כח" לעומת "ובחורים - כשול יכשלו".

¹⁴⁹ מלחמה מתנהלת בדרכים טבעיות - וכן בפירושי הראשונים לדברים כ' א-ט'.

¹⁵⁰ קהלת ז' י"ח - "כי ירא אלוקים יצא את כולם" ופירוש "כד הקמת" במידת הבטחון.

¹⁵¹ עפ"י פירוש ר"י אברבטאל לפרשת וישלח, בעניין דמותו של יעקב אבינו בהכנה לקראת המאבק עם עשו.

¹⁵² מעין יסודות דמותה של רות - כפי העולה מפרקים א' ו-ב' במגילת רות, והרחבה בספרו של מו"ר הרב יהושע בכרך - "אמה של מלכות".

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

יא. מניעים, נכונות ותקדימים

למרות מוכנותו של דוד - אין שאול מתלהב יתר על המידה. מרגיש המלך כי אין אפשרות לדוד לעמוד מול גלית שהרי צעיר הוא, ואינו מיומן במלחמה - לעומת עוצמתו של גלית¹⁵³.

תגובתו של דוד מתבססת על מאורע, שלדבריו יש בו בכדי להראות שאכן מסוגל הוא לנצח את הפלשתי. אבל אין באופן ענייני תשובה בדברי דוד לחששותיו של שאול¹⁵⁴.

• אם כך, במה כיוון כראוי אל דבריו של המלך?

ויאמר דוד אל שאול רעה היה עבדך לאביו בצאן, ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר. ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו, ויקם עלי והחוקתי בזקנו והכתיו והמיתיו. גם את הארי גם הדוב הכה עבדך, והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי הרף מערכת אלוקים חיים¹⁵⁵.

הדגשה זאת של דוד בדבר חומרת החרפה שגילה גלית, איננה רק במישור זה אלא גם בגישה מעשית¹⁵⁶ -

ויאמר דוד, ה' אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה. ויאמר שאול אל דוד לך וה' יהיה עמך.

• מה פשר ההשוואה ומדוע נקט כאן לשון הצלה¹⁵⁷?

• מה שכנע לבסוף את המלך להסכים לבקשתו של דוד?

כאשר שמע שאול מה שסיפר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב - עד שכבר במח בה' יתברך שיעזרהו בהריגת הפלשתי כי הרף מערכות אלוקים חיים. אז הודה לו שילך ובמח שכבר יהיה השם יתברך עמו לנצח הפלשתי¹⁵⁸.

לא התקדים יוצר את הכח, אלא המניע והמטרה¹⁵⁹. כי דוד הולך להגן על מערכות אלוקים חיים. ומי שנתן לו כח להתמודד מול החיות יתן לו¹⁶⁰ כח לייצג את ישראל מול העוינות של הפלשתי.

¹⁵³ עפ"י שמואל א', י"ז ל"ג.

¹⁵⁴ עוד על כך במדרש רבה אסתר ו' י"ג.

¹⁵⁵ שמואל א', י"ז ל"ד-ל"ו.

¹⁵⁶ שם פס' ל"ז.

¹⁵⁷ הרחבה במדרש רבה ויקרא כ"ו ד'.

¹⁵⁸ פירוש רלבי"ג לשמואל א', י"ז ל"ז.

¹⁵⁹ מעין הדברים על רבקה שהלכה לדרוש את ה', לדעת מה יהא בסופה, עפ"י רש"י לבראשית כ"ה, כ"ב.

¹⁶⁰ עפ"י שופטים ו' י"ד-ט"ז - "לך בכחך זה" ופירושי רש"י ורד"ק שם.

הרב אלישע וישליצקי

ויתירה מזאת, מבחינתו של דוד¹⁶¹ -

יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר ההוא, אלא שלעתיד אני בא לידי
כיוצא בה לתשועת ישראל ואסמוך עליה ואצא¹⁶².

מסלולם של החיים עשוי אפוא תחנות תחנות, שלבים שלבים. לכל פרק, המאבק
המיוחד לו, וההתמודדות הנגזרת מאופי התקופה והאירוע¹⁶³. אם אדם מתמודד
כראוי ומצליח לבצע את שליחותו **מפשיד** הוא את עצמו למאבק קשה ומורכב עוד
יותר¹⁶⁴. לאמר, ההשגחה האלוקית מכוונת את גיבוש יכולתו של האדם **בשלים** -
כאשר כל שלב מכין לשלב המאוחר יותר. משום כך מדגיש רש"י לעיל את "אסמוך
ואצא" - כי עניין היציאה, הנועזות, **המוכנות** להלחם - היא העניין העיקרי הנידון
כאן¹⁶⁵. על כן נקרא עניין דומה לכך בשפתם של חכמים - נס זוטא¹⁶⁶. לאמר:

אילו היית שם - היה מתקיים בך גם את הארי הקה עבדך.

כוחה של הנועזות לצאת ולהלחם¹⁶⁷ איננה במקורות החיצונים, איננה תלויה
בשריון או בלבוש, בניסיון או בנשק - אלא **בשילוב** שבין צדקת המאבק בהיבט
האמוני-מוסרי, ובנכונות להתחבר כראוי עם שורשו של המאבק¹⁶⁸. התחברות זאת
נעשית מול הערלות של הפלשתי, **אטימות** הבנתו ו**ריקנות** עולמו המוסרי, שרק מכח
אלו רוצה הוא להרע לישראל ולחרפם¹⁶⁹.

ומול כל אלו עומד המלך, מקשיב ונענה עקרונית להצעתו של דוד.

יב. נשק, תחמושת ותחזוקה

באופן המעשי מצייד המלך את הנער בלבוש מתאים¹⁷⁰, נחושת ושריון, כדי לחזק
את יכולתו להלחם מול גלית. מהמשך הכתוב, משמע שגם נשק נתן שאול בידי דוד.

¹⁶¹ אשר מצד הענוה שבו, מתייחס לתחנות שבדרך כאל מדרגות עליהן מעלה אותו ההנהגה האלוקית לפי תכנית.

¹⁶² פירוש רש"י שמואל א', י"ז ל"ז.

¹⁶³ הרחבת דברים במדרש רבה בראשית נ"ד, לעניין "ה' צדיק יבחן", וב"צדקת הצדיק" אות מ"ט.

¹⁶⁴ מעין ההדרכה של מי שראוי ללכת מחיל אל חיל, עפ"י ברכות ס"ד ע"א וירושלמי דמאי ד' ח'.

¹⁶⁵ הרחבת דברים בספר "היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא", הוצאת "מערכות" תשכ"ח, עמ' 149-165.

¹⁶⁶ על פי בבה מציעה ק"ו ע"א - בעניין רועה צאן שנתבע, מדוע נטש את צאנו מפני החיות הרעות.

¹⁶⁷ על פי פירוש תוספות שם.

¹⁶⁸ וכן במלחמת יפתח כמתואר בספר שופטים י"א, ובהארות של פרופ' יהודה אליצור בספר "ערכים בזמן מלחמה", עמ' 153.

¹⁶⁹ ועוד במסכת נדרים ל"א-ל"ב על התבדל בין "מוליס" ל"יערלים".

¹⁷⁰ כי צריכה להיות השתדלות על פי תנאי העולם הזה. וכן בספר "פלא יועץ" ערך "עמלי".

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

ומה ארע אז¹⁷¹ -

ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת כי לא נסה, ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי, ויסרם דוד מעליו.

אמנם מנסה דוד את הליכתו במדים ואת ציודו הפורמלי, אבל כל אלו כבדים הם עליו¹⁷².

- אולי ימשיך להתרגל? אולי יתאמן בכך? אך דוד אומר - "לא אוכל ללכת כי לא נסיתי". אז ינסה שוב ושוב עד ש"יוכל"?
- מפרש ר' יונתן בן עוזיאל¹⁷³:

לית אנא יכול למיזל באלין ארי לית בהון ניסא.

כלומר - מדים אלו ונשק זה "יסתירו" את עוצמת הנס של הצלחת דוד¹⁷⁴, ועל כן אין דוד יכול¹⁷⁵ להתרגל להתארגנות מעין זאת.

- מדוע לא יבלוט הנס אם אכן ישתמש בחרב ובשריון?
- ומאיך - כיצד יבלוט הנס, אולי באמירת תהילים? או שמא בצורה על טבעית?
- האמנם לא צריכה להיעשות השתדלות טבעית כדי לבצע את המשימה¹⁷⁶?
- מה בעצם רצה דוד לבטא בהסרת הבגדים מעליו?

יג. מטרה ואמצעים

הכתוב מעיד בהמשך על ההתארגנות של דוד, כזאת שאיננה מתאימה לכאורה לשדה הקרב¹⁷⁷.

ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים¹⁷⁸ אשר לו ובילקוט וקלעו בידו ויגש אל הפלשתי.

מקל, חמש אבנים, ילקוט וקלע - הם הציוד של דוד בבואו למלחמה כנגד הפלשתי. רועה צאן הוא, וזהו תחום האמצעים העומדים לרשותו באופן טבעי¹⁷⁹.

¹⁷¹ שמואל א', י"ז ל"ט.

¹⁷² על פי פירושי רש"י ומלבי"ם לשמואל א', שם.

¹⁷³ בפירושו לשמואל שם.

¹⁷⁴ לפי רמב"ן לשמות, סוף פרשת בא, עניינו של הנס - ללמד על השגחת ה' שבתוך המערכה הטבעית.

¹⁷⁵ שילוב בין יכולת לבין איסור - קשורה לפירוש רש"י בדברים י"ב י"ז על "לא תוכל לאכול בשעריך".

¹⁷⁶ הרחבת דברים בספר החינוך, מצוות תקכ"ה - תקכ"ו ובפירוש "מנחת חינוך", שם.

¹⁷⁷ שמואל א', י"ז מ'.

¹⁷⁸ כאן נסגר מעגל מסוים של עיסוקו בעבר עם שליחותו בהווה.

¹⁷⁹ כפי שמציינים חז"ל בשמות רבה ב' ג', את הרקע למשיחתו של דוד למלך.

הרב אלישע וישליצקי

אבל לא הסיבה הטבעית עומדת ברקע העניין שהרי דוד רוצה לגלות את הנס שבדבר¹⁸⁰.

לפי הבנתם של חז"ל ומסורתם¹⁸¹, המקל מהוה את החיבור למה שהיה בידי אבותינו: יעקב ויהודה, משה ואהרן - מקל שהוא ביטוי העוצמה¹⁸² שמקורה **בנשמה האלוקית**, ביעדיה ובמאבקה.

וכן חמשת חלוקי האבנים הם לשם ה' ולשמש של אבות האומה¹⁸³.

שהרי בשם כל אלו יוצא דוד למאבקו, ואם יתפוס את מקומו **כחוליה בשרשרת**¹⁸⁴ - או אז תתמלא המשבצת הפרטית שלו - בעוצמה שלמעלה מהגבולות הרגילים של האדם מצד עצמו.

'נאום פשע לרשע בקרב לבי, אין פחד אלוקים לנגד עיניו'¹⁸⁵ - היה דוד מסתכל בגלית הפלישתית וראה אותו גבור מזוין בכל מיני כלי זין. אמר - מי יוכל לזה? כיון שראה אותו שהוא מחרף ומגדף, אמר: עכשיו אני יכול לו, שאינו מפחד מהקב"ה¹⁸⁶.

כאן מבהיר דוד את עומק גישתו. דוקא ריקנותו של גלית וחרפתו כלפי מערכות אלוקים חיים - זוהי **נקודת תורפתו**¹⁸⁷. לאמר - חיצונית, במה שנראה לאדם - כוחו של גלית גדול והוא לכאורה בלתי מנוצח. אך פנימית, עולמו המוסרי והאמוני של הערל הזה - **ריק**.

ועל כן, אין לו כח מעבר לחיצוניותו - ולכן ניתן להכניע אותו ע"י מי שממלא את עצמיותו במטרה האמיתית-הערכית ובאמצעים הנכונים¹⁸⁸.

לא את הבחינה העל-טבעית מברר כאן דוד, אלא את העולם הפנימי **שבתוך הטבע**. את היכולת המוסרית האמונית לנצח את החיצוניות המחוספסת, הגסה והמחרפת כשהיא מנותקת ממקורה האלוקי¹⁸⁹.

¹⁸⁰ ולכן גם אינו יכול לנהוג באופן בלתי מוסרי ולפגוע בשאול - כפי שעולה ממדרש תנחומא פרשת אמור אות ד'.

¹⁸¹ מדרש ילקוט שמעוני לשמואל, לפרק י"ז.

¹⁸² הרחבת דברים בפרושו של רד"ק לשמואל א' שם.

¹⁸³ מדרש שמואל פ' כ"א.

¹⁸⁴ עפ"י ילקוט שמעוני ח"ב תתרכ"ה.

¹⁸⁵ תהילים ל"ו ב'.

¹⁸⁶ מדרש שוחר טוב, תהילים שם.

¹⁸⁷ הרחבת דברים בפירוש "מוסר הנביאים" לשמואל א' שם.

¹⁸⁸ וכן בנבואת זכריה פרק ד' על "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות" ובמפרשים שם לענין

"רוח ה' אשר על כורש".

¹⁸⁹ זהו שורשה של הגאווה - עפ"י סוטה ד' ע"ב וה' ע"א.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

- אם תגבר צורתו הפנימית של דוד על עוצמתו החיצונית של הפלשתי - זה יהיה הנס של הופעת דבר ה', הן במציאות, הן במטרות והן באמצעים¹⁹⁰.
- כיצד יפתח דוד את המערכה? מה נדרש ממנו לשם כך? באלו אמצעים נקט לאור גישה זאת? מה היתה תגובתו של גלית?

יד. כי לה' המלחמה

גלית, בראותו את "תחמושתו" של דוד וציודו - הגיב בבזיון, בקללה ובכעס. דוקא מראהו של דוד בהיותו "נער ואדמוני עם יפה מראה"¹⁹¹ לא הובן כראוי ע"י גלית¹⁹². הרגיש הוא כי הנער מזלזל בקרב ובעוצמתו של הערל¹⁹³, על כן:

ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת השדה¹⁹⁴.

כך היה הבחור בעיניו של המשוריין מבחוץ - אבל זאת היתה תגובתו של בעל השריון הפנימי¹⁹⁵:

ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי כחרב ובהנית ובכידון - ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלוקי מערכות ישראל אשר חרפת¹⁹⁶.

ומכוחה של מערכה¹⁹⁷, שבה נאבק הנציג של מערכות המוסר והיושר האלוקי מול הנציג של הריקנות והכוחנות -

היום הזה יסגרך ה' בידי ותכתוך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולהית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלוקים לישראל¹⁹⁸.

הסרת הראש אינה רק עניין של נצחון והכרעה סופית, אלא גם בירור¹⁹⁹ שורשו של המאבק וסיבתו של הניצחון. כי ריקנות ראשו של גלית - היא שהכריעה אותו. שהרי בגלל תפיסת-חיים וחשיבה של גסות ורשעות - בא גלית לכלל המצב בו הוא

¹⁹⁰ הרחבת דברים בפירושו של "שם משואל" לבראשית כ"ח בעניין הנהגתו של יעקב אבינו.

¹⁹¹ שמואל א', י"ז מ"ב.

¹⁹² והרי זהו הביטוי לעיל - בפרק ט"ז פסי י"ב - שכל כך מבטא את מהות כוחו של דוד, כפי שנתפרש לעיל בסעי' ה'.

¹⁹³ לפי אותו מבט חיצוני של גבורה כוחנית.

¹⁹⁴ שמואל א', י"ז מ"ד.

¹⁹⁵ "וקוי ה' יחליפו כחי" - לעומת בחורים שיכשלו ויפלו. עפ"י ישעיהו מ' כ"ח-ל"א.

¹⁹⁶ שמואל א', י"ז מ"ה.

¹⁹⁷ כפי שהתפרש לעיל בהקבלה בין פסי י"א לפסי כ"ו בעיקר עפ"י פירושי רלבי"ג ומלבי"ם.

¹⁹⁸ שם פסי מ"ו.

¹⁹⁹ הרחבת דברים בפירוש "מוסר הנביאים" שם.

הרב אלישע וישליצקי

מחרף את מערכות ישראל²⁰⁰, משום כך ודאי לדוד שינצח. אך לא זו בלבד, אלא שגם שיטת המאבק ואיכות כלי הנשק יישמו את השורש ואת הסיבה של המאבק ביניהם²⁰¹.

האבן אותה זורק דוד בכח נכון, בכיוון מדויק, בעוצמה מתאימה²⁰² - פוגעת במצח של הרשע, וחודרת לנקודת התורפה של המשוריין החיצוני ומכריעתו²⁰³.

וזהו אחד מהדברים שהשליט הקב"ה את הרך מהקשה. וכאשר שמע שאמר דוד: ואתנה את בשרך לעוף השמים. הביט כלפי מעלה ונשמט הכובע שהיה במצחו לאחוריו ואז הכהו דוד על מצחו²⁰⁴.

כי ישנם כאלו ערלים שהבטתם למעלה, הבטה של התרסה ורשעות היא - ועל כן הגנתם סרה מעליהם²⁰⁵. ולעומתם, יש שמבטם כלפי מעלה הוא מבט של ענוה ושאיפת כח מהמקור האלוקי. או אז בא נער עם הענוה שלו, עם ישרותו, עם רגישותו, עם מוסריותו, עם מטרותיו הערכיות²⁰⁶ - ובעוצמת כל אלו יחד, דוד מתגבר על חששותיו, בוחר בכלי הנשק הנכון לאותה מלחמה, משתמש בו כראוי ומפיק את התוצאה הנדרשת²⁰⁷.

התוצאה קשורה איפוא לסיבת המלחמה, כמו גם צורת נפילתו של גלית כשהוא על פניו, כתוצאה מהקליעה המדויקת:

כשפניו למטה זהו אות שלא היה לו בעולמו אלא הדברים הארציים והפחותים וזהו סימן רע לו. ולכן גלית מפני הפחיתות שבו לא היה כדאי למות כשפניו למעלה כי אם כשפניו למטה²⁰⁸.

זהו שאמר דוד עוד לפני ביצוע מטרתו²⁰⁹:

וידעו כל הקהל הזה כי לא בהרב וכחנית יהושיע ה', כי לה' המלחמה²¹⁰
ונתן אתכם בידנו.

²⁰⁰ עפ"י מדרש מכילתא בשלח י"ד י"י.

²⁰¹ וכן במדרש שוחר טוב, תהילים קמ"ד.

²⁰² בעשותו את ההשתדלות הנכונה לאותו מצב - עפ"י העקרון העולה מדרשת הרמב"ן, דרוש י"ב, מהדורת פלדמן, עמ' רי"ח.

²⁰³ הרחבה בפירושי רד"ק ורלב"ג לשמואל א', שם.

²⁰⁴ מדרש שוחר טוב, תהילים ע"ח י"א.

²⁰⁵ וכן לגבי עמלק - עפ"י מדרש תנחומא בפרשת כי תצא.

²⁰⁶ הרחבת דברים בפירוש "עולת ראייה" על התפילה, חלק א' עמ' ע"ה לענין "אוזר ישראל בגבורה".

²⁰⁷ כאשר מכאן ואילך מוכרעת המערכה גם במישור הלאומי - עפ"י מדרש רבה ויקרא כ"א ב'.

²⁰⁸ פירוש "מוסר הנביאים" שם.

²⁰⁹ שמואל א', י"ז מ"ז.

²¹⁰ דוקא מלחמה ולא רק תשועה - וכן במדרש מכילתא שמות ט"ו ג', וכן בהרחבה בדברי המפרשים על ברכת יוצר אור - בעל מלחמות.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

השיוך של המלחמה לתכנית העולם ולמגמתו - הגנה על הצדק והמוסר ופיתוח המטרות שלשמן נברא העולם²¹¹ - שיוך זה הוא שיקבע מתי יש להשתמש בחרב ובחנית, כיצד להשתמש, ומתי ישא שימוש זה את פירותיו הנכונים.

כאשר המטרה המוסרית ברורה, והאדם מתוך אמונתו ניגש כראוי אל המאבק ומנהל בישרות את המלחמה, אם צודקת היא²¹² - אז תוצאותיה הם "ונתן אתכם בדינו"²¹³.

טו. כאשר מתהפך המצב...

המעגל האחרון באותה מערכה מאיר את הסעיפים הקודמים ומסכמם²¹⁴:

ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ויך את הפלשתי וימתהו, וחרב אין ביד דוד.

לא ידו של דוד הכריעה את הפלשתי, לא ציודו ולא כליו אלא לבו²¹⁵. מהותה של אישיותו, שליטתו בכוחות הנפש, נחישותו במטרתו ומוסריות דרכו הן שגרמו לנפילת הערל בדרך שתבטא את ריקנותו המוסרית²¹⁶.

אבל, אם במשך הדורות²¹⁷ יהיה מי שיטעה לחשוב כי כוחו של דוד הוא בשריונו ובאמצעיו, במיומנותו ובציודו ולא באמונתו ובצדקת דרכו - או אז עלולה²¹⁸ המוטיבציה הפנימית להחלש.

מה עוד, שלעיתים דוקא באותה תקופה יעמוד מי שיחרף את מערכות ישראל - והוא בגלל נחישותו ומטרתו המוסרית בעיניו יסתפק באבנים כדי לפגוע בדוד המשוריינ²¹⁹. אז מתהפך המצב, ואולי גם התוצאות...

²¹¹ וכן בפסחים נ"ד ע"א בעניין הדברים שבריאיתם קדמה לבריאת העולם, ולא רק במובן הכרונולוגי.

²¹² מעין הבסיס להנהגותיו של דוד המלך - עפ"י האמור ביומא ע"ג לענין השאלה באורים ותומים.

²¹³ וכן בגישתו של יהונתן כאמור בשמואל א', י"ד ו-י"ז.

²¹⁴ שמואל א', י"ז נ'.

²¹⁵ בניגוד לחרב שלא היתה בידו - הרחבת דברים בפירוש "דעת מקרא" שם.

²¹⁶ ולעומת זאת ניתן לראות את שלימות הגישה האמונית מתוארת בהספדו של הרב מרדכי תובל זצ"ל על

ראובן שפורן הי"ד בספר "ולהורות נתן בליבו" עמ' 25-23.

²¹⁷ לעומת מה שהיה ראוי להתגלות - בהרחבת דברים במאמרו של מו"ר הרב עודד וולנסקי "להוסיף

אומץ" ספר מרחבים ה', עמ' 217-219.

²¹⁸ מעין העקרון העולה מתוך דברי המשנה במסכת ר"ה פ"ג מ"ה, לענין ידיו של משה.

²¹⁹ והוא מצידו יהיה מוכן למסור את כולו למען מאבקו הצודק בעיניו - כדברי ישמעאל המתוארים בפירוש רש"י לבראשית כ"ב א'.

הרב אלישע וישליצקי

כי דוד וזרעו אינם ששים אלי קרב²²⁰. אין בהם שום רצון להלחם לשם מלחמה. אין רצונם לשלוח ידם בכל, ואין להם שבעים שמות נרדפים לחרב ולהרג אלא לישראל ולירושלים, לעולם של אמונה וטהרה²²¹.

מוסריותם של ישראל באופן פנימי-נפשי, דורשת מהם לבצע רק את הישר ולא להסתפק בקיום גרידא, ותכונה זאת טבועה בנו מימי אבותינו²²² - כאשר אבי האומה ירא וחשש שמא הרג חפים מפשע²²³. המבט האלוקי הגיב לאותו חשש:

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר, אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד²²⁴.

תגובה זאת יוצרת איפוא, לא רק מניעת החשש אלא אדרבה: מגן ושכר²²⁵. כי מי שנאמן למוסר האלוקי מתוך ראייה כוללת, ומחבר בין רגישותו האישית שנובעת מצלם אלוקים שבו לבין אחריותו הכללית, אינו יכול לעמוד מנגד כאשר מדובר במלחמה שיש בה צידוק מוסרי - והוא נדרש ואחראי לביצוע מטרות הצדק האלוקי ועל כן שכרו הרבה²²⁶.

ומי שמרחם על האכזרים - מתוך תחושה אישית סובייקטיבית, ואינו פותח את לבבו להבנת מגמת העולם ויעדיו האלוקיים²²⁷ - סופו שיתאכזר על הרחמנים, ויתנכר כלפי אלו שלא יסבול אותם מבחינה רעיונית, אישית או כל סיבה אחרת²²⁸.

אם כוחו של דוד וזרעו יחלשו בנקודת זמן מסוימת, אות היא איפוא שעל דור זה לדרוש את הפתיחות הנכונה, את מעיינות החיים של הכח להתמודד, את המטרות השלמות - וממילא יגיע לתוצאות הנכונות²²⁹.

לעתים גלית המתחפש לדוד, יזכיר לדוד המתחפש לגלית - את עצמו, עצמיותו ומקור עוצמתו²³⁰.

²²⁰ עפ"י יבמות ע"ט ע"א בעניין הסימנים של ישראל. הרחבת דברים ב"ניצני ארץ" חלק י, עמוד 5-10 מתוך "מדבר שור".

²²¹ עוד על כך במפרשים על ספר נחמיה פרקים ד', ה'.

²²² זכות אבות איננה חיצונית אלא קניין פנימי - תורשתי. וכן במסכת שבת צ"ז ע"א לעניין מאמינים בני מאמינים.

²²³ עפ"י מדרש רבה בראשית פרשה מ"ד.

²²⁴ בראשית ט"ו א'.

²²⁵ עפ"י פירוש אבן עזרא, שם.

²²⁶ אע"פ שאברהם מנוגד לדרכו של לוט - והוא מצויין שם כ"עברי" מול כל העולם - הוא יוצא למלחמה בגלל האחוה, ומציל את לוט.

²²⁷ עפ"י מדרש שוחר טוב פרשה נ"ט ומדרש קהלת רבה ז' ל"ג.

²²⁸ הרחבת דברים באגרות הראיה ח"ג סימן תתע"א עמי קניין-קניין.

²²⁹ עוד על כך בספר "אור לנתיבות" למרן מורי ורבי, הרה"ג צבי יהודה קוק זצ"ל, עמ' רע"ג-רע"ו.

²³⁰ מעין דברי חז"ל בנושא המאבק עם עשו, בראשית ל"ב כ"ב, ובעניין מלחמת עמלק כאמור במדרש מכילתא לספר שמות י"ז ח'.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

טז. קמנו ונתעודד

לא בכדי מנסח דוד המלך בעצמו בתוך ספר תהילים את עקרונות ההתמודדות וערכיה, כמו גם את המעיינות הנפשיים של עוצמה ועידוד.

דוגמא לזה נראה בפרק הבא המתייחס לעתות בצרה, לתפילה ולבקשת התשועה²³¹ שבסיכומו נאמר:

אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלוקינו נזכיר²³².

הרכב והסוסים הם כלים פעילים בתקופה מסוימת, אך הם בעצם ביטוי לגישה האנושית שתולה את יכולת האדם באמצעים ובציוד, במסגרת ובמעשים. גישה זאת רק מתעצמת ככל שהפיתוח והיצירה האנושיים גדלים ומשתכללים²³³.

יתירה מזאת, נבואות אחרית הימים עוסקות בין היתר בתופעה של השענות האדם על הישגיו, מבצרו וכשרונותיו²³⁴ - ומנבאות שבכל אלה יחול תהליך של התפכחות והעמדה נכונה של היחס בין האדם לבין בורא-עולם. זעזוע עמוק תעבור החברה האנושית בעת התפכחות זאת, והסלסלות תיצורנה בסופו של התהליך - ענוה גדולה²³⁵.

ענוה זאת היא העומדת ביסוד ההשוואה בין "אלה" ל"אנחנו". לא חלוקה בין קבוצות אלא הבהרה של שתי גישות מנוגדות בשורשן²³⁶. גישה אחת כפי שתואר לעיל בדבר הבטחון וההסתמכות על העוצמה האנושית - לעומת הגישה השנייה המבוטאת בסוף הפסוק: הזכרת שם ה', תפילה ופניה למקור הכוחות, כדי לקבל כוח להתמודד מול הרכב והסוסים²³⁷.

המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד²³⁸.

• מהו העידוד? כיצד הוא קשור לקימה?

נתגבר עליהם, כמו מעודד עניים. לשון עז²³⁹.

²³¹ הרחבת דברים לעניין היימשותף שם שמים בצערו, ברכות ס"ג ע"א, ובנפש החיים שער ב פרק י"ב.

²³² תהילים כ' ח'.

²³³ הרחבת דברים בישעיהו פרק ב' במיוחד פס' ז'-ט"ז, ופירוש ר"י אברבנאל שם.

²³⁴ עפ"י נבואת צפניה פרק ב'.

²³⁵ וכן בפירושי מהר"י קרא ומלבי"ם לישעיה י"ב ב'.

²³⁶ עוצמת הגישה איננה רק בצד הרעיוני שבה, אלא בהיותה יונקת את מקורה וכיוונה משורשיה האלוקיים שהתגלו דרך אבות האומה.

²³⁷ מתוך התקוה אל ה' - חיזוק ואימוץ הלב, עפ"י תהילים סוף פרק כ"ז, והסוגייה בברכות ל"ב ע"ב.

²³⁸ תהילים כ' ט'.

²³⁹ פירוש רש"י שם. עפ"י תהילים קמ"ז ו'.

הרב אלישע וישליצקי

היינו, לא רק עין טובה כלפי העתיד, אלא שאיבה של עוצמה²⁴⁰ לשם ההתמודדות והנצחון.

הכח שתלה עוצמתו בעצמו, נגמר איפוא והוא כורע ונופל²⁴¹. ולעומתו, הכח שתלה עצמיותו במקורה האלוקי מתחדש ומתעצם, ובסופו של דבר ניצל וגובר²⁴².

זהו גם סיום תפילתו של המתמודד:

ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו²⁴³.

המלכת המלך עלינו קשורה איפוא לתפילה למוכנות לקום ולהתחזק -

עתה ובכל תקופות העתיד מצפים אנו למצוא את ישועתנו מאת ה'.

אולם בטחוננו בישועה זו שרשו בעובדה כי מכירים אנו בה' כמלכנו²⁴⁴.

אך הבדל יחודי קיים בין התקווה לישועה כשלעצמה, לבין הרצון להמליך את

מלכות ה' דרך חיינו והתמודדותנו מול המסתמכים על הרכב והסוסים²⁴⁵ -

להוושע על ידי ה', זאת יחפצו כל בני האדם ברצון. אולם להכירו כמלך

ולציית לו, לעשותו שליט על הפצם ומעשיהם - לכך יסרבו.

ומה גדול הוא המרחק בין המציית ומקבל מרות מתוך בטול כוחות החיים

ודיכויים - לבין מי שמחבר את רצונו עם רצון ה' ומגלה בדרכי חיו ובמאבק יום

יומי את החיבור שבין עצמיותו לבין מקורה האלוקי²⁴⁶, ומתוך כך מוכן גם להקריב

עצמו למען אמונת חיו לכשידרש לכך²⁴⁷.

על כיון זה של חיבור ומוכנות²⁴⁸ נלמד גם דרך הצעידה במסלולם של החשמונאים

עד ימינו²⁴⁹.

²⁴⁰ הרחבת דברים בספר "קול התור" פרק ה', בעניין המאבק בעקבתא דמשיחא.

²⁴¹ לכן אין זאת רק כריעה אלא נפילה, שמובנה גם התרוקנות וירידה.

²⁴² וכן בפרקי ההלל ובמיוחד בתהילים פרק קי"ח כ"ב: "אבן מאסו הבונים - היתה לראש פינה".

²⁴³ תהילים כ' י'.

²⁴⁴ פירוש של רשי"ר הירש, שם.

²⁴⁵ הרחבת דברים במדרש שוחר טוב לתהילים כ'.

²⁴⁶ עוד על הישר לעומת הכובש, בהקדמת ה"מקנה" למסכת קידושין, פתיחא אות ל"ג.

²⁴⁷ עפ"י פירוש "כלי יקר" לתחילת פרשת לך-לך ולעניין פרשת העקידה.

²⁴⁸ כפי מובנה המלא של יראת אלוקים הקשורה לדברים המסורים ללב וכוללת את כל כוחות החיים - ע"פ

האמור בקידושין ל"ב ע"ב ובמדרש ספרי ויקרא י"ט י"ד.

²⁴⁹ לא העתקה בין תקופות, אלא בירור וליבון מעין "נבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה", עפ"י מגילה י"ד

ע"א.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

יז. בעד נפשנו

לאחר הנצחונות הראשונים של החשמונאים, מתארגן הצבא היווני בעוצמה רבה למתקפת נגד.

ויאסור את רכבו וחיל כבד מן הגויים עלו אתו להנקם בישראל ויבוא עד מעלה בית חורון²⁵⁰.

כאן חוברים איפוא עוצמה צבאית עם רצון להנקם על המפללות הקודמות²⁵¹. מן העבר השני - ניצבת המערכה הישראלית.

ויהודה יצא אך במתי מעט לקראתם ויהי בראותם את מחנה האויבים ויאמרו: הנה אנחנו יוצאים במתי מעט ונפשנו יבשה מבלי אוכל ואיך נעמוד לפני החיל הנורא הזה²⁵².

תגובה טבעית בפיהם של אנשי יהודה. שהרי מבחינה מספרית יש עדיפות מכרעת לטובת היוונים, וכך גם לגבי הציוד והתחזוקה. משום כך שואלים הם, מה יהיה מקור הכח לעמוד מול העוצמה המכוונת כנגדם²⁵³.

• מהי תגובת יהודה?

חלקה הראשון מעורר לאמונה ובטחון²⁵⁴ -

ויען יהודה ויאמר, היד ה' תקצר לתת רבים ביד מעטים ואם יש מעצור לו להושיע ברב או במעט. הן לה' התשועה ורוב חיל לא ימלט²⁵⁵.

• אך אמונה כללית כזאת - כיצד תנסוך כוחות בלוחמים²⁵⁶?

• מהו המענה שרוצה יהודה ליצור מול חששות אנשיו²⁵⁷?

כאן בא החלק השני של דבריו. בחלק זה מישר יהודה את מבטו אל **התוכן** של המלחמה ואל יעדיה²⁵⁸.

הם בוטחים על המונם ועל רוב חילם להשמידנו עם נשינו ומפנו ולבוז את שאלנו²⁵⁹.

²⁵⁰ ספר חשמונאים א', ג' ל"ו.

²⁵¹ שם, א'-י"ד.

²⁵² עצם הערכת הכח הפיזי של האויב - איננה בהכרח מביאה לשיתוק, אבל הצבת הפער כמתואר שם - היא המשתקת.

²⁵³ עוד על כך ב"פולמוס החורבן", עמ' 36-9.

²⁵⁴ הרחבה בספר "כד הקמח" לרבנו בחיי, מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' ע"ז-ע"ז.

²⁵⁵ ספר חשמונאים שם, י"ח-י"ט. מעין הכתוב בשמואל א', י"ד ו-ז'.

²⁵⁶ כפי שמוגדר בשמות י"ד טו-י"ב, ופירוש אבן עזרא לשמות י"ד, י"ג.

²⁵⁷ והוא אשר צריך להוציאם ולהביאם - עפ"י פירוש מלבי"ם לבמדבר כ"ז, ט"ו - י"ח.

²⁵⁸ כפי שעולה מתוכן דבריו של כהן משוח מלחמה בדברים כי א-ד'.

²⁵⁹ ספר חשמונאים א', ג' כ'.

הרב אלישע וישליצקי

והנה כדברי מזמורו של דוד המלך וכדרכי התנהגותו מול גלית²⁶⁰, גם כאן מתחדדת עמדת היוונים וגישתם האסטרטגית בנקודות הבאות²⁶¹:

- הסתמכות על הכמות.
- בטחון בעוצמה הצבאית.
- מגמת השמדה לאומית.
- כליון גם ברכוש.

לאמר - מדובר במלחמה על החיים. ומי שרוצה לדחוק את רגלינו באופן מוחלט כי מפריעים אנחנו לו בעצם קיומנו, סומך על כוחניותו ואמצעי הלחימה שלו בבואו ליישם את רצונו²⁶².

הן מיעוטים נוספים חסו בצילה של האמפריה היוונית - ולא נגזרו עליהם גזירות דתיות, ולא עמדו מולם במגמה של חיסול מוחלט²⁶³. לעומת זאת, המיעוט היהודי דאז עמד ברדיפות קשות משום שעצם קיומו כפי שהוא, קרא תגר על הנורמות של ממלכת יוון הן מבחינה ציבורית והן מבחינה מוסרית²⁶⁴.

לכן תגייס הממלכה את כל אשר לאל ידה כדי להתנכל לנקודת האור הציבורית-יהודית, למען לא תפריע לתפיסה היוונית להתרחב בעולם ולשלוט בו²⁶⁵.

לאחר מכן עובר יהודה להאיר את תפיסתנו כעם וכקבוצה לוחמת ומגינה:

ואנחנו נעמוד על נפשנו לחלם בעד חיינו ותורתנו. לכן אל תיראון ואל תערצון מפניהם כי השמד ישמידם ה' לעינינו²⁶⁶.

הכח להילחם קשור איפוא לרצון לחיות. אותה עצמיות של האדם שממנה שאיפתו להתקיים ולהתפתח, היא זאת שמתחברת עם התורה ושואפת להגן על חיבור זה²⁶⁷.

קריאתו של יהודה מתמקדת איפוא בהבנת מפת הקרב על מאפייניה ומרכיביה - ומכוח הבנה זאת, יפתחו האנשים כראוי להבנת דרכם ועוצמתם²⁶⁸.

²⁶⁰ כפי שלמדנו לעיל בסעיפים העוסקים בעניין "אל יפול לב אדם עליי".

²⁶¹ הרחבה על כך ב"מחקרים בתולדות ישראל", הוצאת "הקבוץ המאוחד", 15-25.

²⁶² עוד בעניין מהותי זה ב"איגרת תימן" לרמב"ם, עמ' קכ"ו-קכ"ט.

²⁶³ וכן ב"קדמוניות היהודים" ספר י"ב פרק שמיני.

²⁶⁴ לכן מוזכרים בתוך תפילת על הניסים: "טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים", לא רק כתיאור

²⁶⁵ הניצחון אלא כהגדרת שורש המאבק, וכן בפירוש "עיון תפילה" באוצר תפילות א', עמ' 366.

²⁶⁶ עוד על כך ב"דברי הימים לישראל ולאוח"ע", 209-222.

²⁶⁷ ספר חשמונאים שם, כ"א.

²⁶⁸ "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" וכן "שמור נפשך", נאמר בהקשר לחיוב זכרון מעמד הר סיני ולאיסור ע"ז

עד ועד בכלל לחיוב הזהירות בשמירה על החיים. וכן ברמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ד.

²⁶⁹ כפי שגדעון נוסך רוח לחימה באנשיו - שופטים ז' א'-י"ח.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

וכדברי ימי דוד, כך בזמן ההוא ובימים ההם של החשמונאים²⁶⁹ - הלב, הצורה הפנימית, הנשמה, התוכן הערכי-מוסרי הם שנותנים כח לקום ולהתעודד²⁷⁰, להתעורר ולהתגבר על היראה ולפעול כראוי וכמובן גם לנצח, כפי שאכן מתרחש בהמשך המאורעות.

יח. וחי בהם

גישה זו עשויה להבהיר פרשה מורכבת המתוארת באותה תקופה סביב הגזירה על השבת. כאשר מתגבר הלחץ היווני על קבוצה של כאלף נפש שמתחבאת במערה - לצאת ולעשות רצון המלך ולחלל את השבת²⁷¹.

תגובתם של בני הקבוצה מבטאת מסירות ונחישות²⁷²:

ויענו ויאמרו לא נצא כי את דבר המלך לא נעשה ואת השבת לא נחלל.

או אז נערך הצבא היווני למלחמה מול אנשי המערה, אך יהודים אלו אינם מגיבים כלל ואינם נלחמים - לשיטתם, כדי לא לחלל את השבת²⁷³.

ויאמרו אליהם נמותה הפעם בנקיון כפינו והשמים והארץ עדים בנו כי בודון תהרגנו²⁷⁴.

אמונתם העמוקה בצדקת שיקוליהם יצרה בהם את המוכנות למות על קידוש השם, ואכן סופם בידי היוונים היה רע ומר²⁷⁵.

השמועה על-כך הגיעה למתתיהו ואנשיו. הוא, שהריס את נס המרד באמונתו ובתפיסתו התורנית, כואב ומיצר על מה שאירע לאותה קבוצה במערה²⁷⁶.

אך כאשר מתייחסים לתוכן כאבו, נפרסת היריעה הבאה²⁷⁷:

ויאמרו איש אל אחיו אם עשו נעשה כאשר עשו אחינו לבלתי התיצב לפני הגוים בעד נפשנו ותורתנו עוד מעמז והשמידונו²⁷⁸.

²⁶⁹ עפ"י סדר הדברים במגילת תענית ובסוגיית הגמרא בשבת כ"א ע"ב, ובדברי רמב"ם, הלכות חנוכה פ"ג הל' א' - ב'.

²⁷⁰ מעין הדברים שנלמדו לעיל בהקשר לתהילים כ', בסופו.

²⁷¹ הרחבה בעניין זה - בספר "משיב מלחמה" למרן הגר"ש גורן זצ"ל, חלק א', עמ' נ"ה-ס"ה.

²⁷² ספר חשמונאים א', ב' ל"ו.

²⁷³ בעניין הגזירה על השבת - "שם משמואל", בראשית ב', עמוד רכ"ט-רל"א.

²⁷⁴ ספר חשמונאים שם, ל"ט.

²⁷⁵ כפי שמתואר שם, מ"מ"א.

²⁷⁶ עוד בעניין הרמת נס המרד ב"שירת אברהם" למו"ר הרב אברהם רמר זצ"ל, עמ' 19-20.

²⁷⁷ ספר חשמונאים א', ב' מ"ב-מ"ג.

²⁷⁸ לא בכדי מקביל ביטוי זה של מלחמה "בעד נפשנו ותורתנו" שבתוך דבריו של מתתיהו האב - לביטוי דומה בנאומו של יהודה הבן, כפי שהתבהר לעיל.

הרב אלישע וישליצקי

דברי קבוצת מתתיהו מציבים באופן שונה לחלוטין את התשובה לשאלה:

• על מה נלחמים?²⁷⁹

אם כנגד הגזירה הדתית של שמירת השבת - אז זוהי שעת השמד ואז קיימת חובת מסירות הנפש - יהרג ואל יעבור. כך היתה גישת קבוצת המערה²⁸⁰.

אבל אם המטרה היוונית היא חיסול לאומי²⁸¹ כי זהו עיקר עניינה של האומה ותורתה - חיים של ציבור שלם עם תוכן כראוי²⁸² - או אז חובת המסירות היא "בעד נפשנו" - מלחמה קיומית²⁸³.

שהרי לפי תפיסת מתתיהו ואנשיו, לא את חילול השבת מחפשים היוונים אלא את חיסול שומרי השבת הם רוצים²⁸⁴. ועל-כן יש לעמוד מולם בנחישות ובגבורה כדי למנוע מהם את השגת יעדיהם²⁸⁵. אין כאן פחות יראת שמים אלא אדרבה - עומק של מסירות נכונה למען החיבור שבין החיים לתורה²⁸⁶:

ויועצו כולם ביום ההוא לאמור אם ילחם ילחמו אויבינו בנו ביום השבת ויצאנו לקראתם ועמדנו על נפשנו ולא נמות כמות אחינו במערות. ויתקבצו אליהם רבים מחסידי בני ישראל אשר יראת ה' בלבבם וכל הממלטים את נפשם מפני עוכריהם ויתחזקו בהם²⁸⁷.

אלא שהבנת שורשו של שדה הקרב אינה מספקת, כי אם אין סיכוי להלחם ולנצח - נשארת האפשרות למות על קידוש השם.

לאמר - ההבדל בין שתי הקבוצות הנ"ל אינו רק בהבנת המגמה היוונית אלא גם בהבנת מקורות הכח להלחם בתנאי פתיחה גרועים כאלו²⁸⁸.

כפי שנתבאר לעיל בסעיף י"ז, היו כאלו שיראו מהכח היווני, אך היו כאלו, ובראשם יהודה, שהאמינו בעוצמה הפנימית היהודית ומכוחה שאבו את היכולת לצאת, להילחם ולנצח²⁸⁹.

²⁷⁹ כמו היחס בין התמודדותו של משה רבנו על ראש הגבעה בפרשת בשלח, שמות י"ז, לבין שדה הקרב של יהושע, כפי שמפרש שם רבנו בחיי.

²⁸⁰ בעניין השמד - רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ג.

²⁸¹ מעין הגזירה המתוארת ב"אוצר המדרשים", מדרש מעשה חנוכה, עמ' 189-190.

²⁸² עפ"י ישעיהו מ"ט ג', והסוגייה ביומא פ"ו ע"א לעניין "ואהבת את ה' אלוהיך".

²⁸³ ממש כמו "להקהל ולעמוד על נפשם" האמור במגילת אסתר. ההבדל בין שני החגים, חנוכה ופורים, מתמקד בתוכנית הגזירה אך לא במהותה ובמטרותיה.

²⁸⁴ כך גם עולה מפירושו של "משך חכמה" לפרשת כי תשא בעניין פיקוח נפש שדוחה שבת.

²⁸⁵ וכן ב"אורחות חיים" לר"י מלוניל, הלכות חנוכה סימן י"ג.

²⁸⁶ עוד על כך בספרו של הרב יצחק קופמן "הצבא כהלכה", הוצאת קול מבשר תשנ"ב עמ' ע"ג-פ'.

²⁸⁷ ספר חשמונאים שם, מ"ד-מ"ה.

²⁸⁸ מעין גבורתו של יהונתן - כמתואר בשמואל א', י"ד.

²⁸⁹ עוד על כך בספר "חגים ומועדים" לר"י מלמון, עמ' צ"א-ק"ג.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

השאלה שעמדה, אם-כן, בימים ההם מסביב למאבק ביוונים, קשורה היתה, הן להגדרת מטרת המלחמה והן להארת מעינות האנרגיה מהן נשאב הכח להגן על נפשנו המחוברת עם תורתנו²⁹⁰.

יט. שמן לשמונה

על האור האלוקי שהאיר את צורתנו הפנימית ויצר את כוחנו וגבורתנו - שמחים אנו בימי החנוכה²⁹¹, ומודים אנו עליו לה' - כאמור בתפילת "על-הניסים"²⁹². כלומר, מודים אנו על עצם העובדה שיכולנו לצאת ולהלחם ולעמוד על נפשנו מול מה שנראה "ריאלית" כחסר טעם וחסר סיכו²⁹³.

ומתוך כך, מהללים את מי שאמר והיה העולם על גאולתנו ופדות נפשנו - ועל התוצאות של אותה נכונות שהתעוררה בנו²⁹⁴.

אולם במשך דורות רבים ניתן היה רק להבין את האור, אך לא לחיות על-פיו במלוא עוצמת העצמיות - כי בגלות היינו, חלשים וחסרי אונים וללא אפשרות להגן על עצמיותנו. או אז שרדנו מכוחם של אורות שהדלקנו בבית פנימה בלי יכולת להאיר את רשות הרבים²⁹⁵.

נשארנו ממוקדים רק בנס שמחוץ לטבע, בשמיני שמעל הטבע - כי את הטבע "הנהיגו" בפועל רק הערלים. אבל, "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע"²⁹⁶ - ו"הפה שאסר הוא הפה שהתיר"²⁹⁷, ויד ה' היתה עלינו לשוב אל צור מחצבתנו בארץ החיים²⁹⁸ ולגלות מחדש את היכולת להילחם²⁹⁹, את ההקרבה למען החיים, את הנחישות ואת המסירות³⁰⁰. חשנו והכרנו בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שאלמלא נבנה כאן את עצמיותנו מחדש עם ארצנו ותורתנו - שוב לא נוכל לחיות ולא נתקיים³⁰¹.

²⁹⁰ על משקל דברי רס"ג ב"אמונות ודעות" ג' ז' בעניין האמונה בנצח ישראל, ומכוחה - בנצחיות התורה.
²⁹¹ עפ"י שילוב המרכיבים הנזכרים בסוגייה בשבת כ"א-כ"ב, ברמב"ם הלכות חנוכה פ"ג ובתפילת "על הניסים".

²⁹² וכן בהרחבה בפירושים ב"אוצר התפילות" א', עמ' 367-362.

²⁹³ הרחבת דברים בספר "ההסטוריה של ארץ ישראל" במאמרו של פרופסור שטרן הי"ד, עמ' 169-152.

²⁹⁴ עוד על הבנה מעין זאת - בפירוש המאירי לתהילים קכ"ז, א-ב.

²⁹⁵ כאשר בזמן הסכנה - מדליק בביתו. שו"ע או"ח תרע"א ה'.

²⁹⁶ עפ"י ירמיהו ל' ז'.

²⁹⁷ עפ"י כתובות כ"ב ע"א. ובהרחבה לעניין זה של התחיה - ספר "התקופה הגדולה", עמ' קי"ח-רל"ב.

²⁹⁸ וכן בבראשית מ"ד ו' ובסוגייה במגילה כ"ט ע"א.

²⁹⁹ עפ"י "מי השלוח" לרי' מרדכי יוסף מאז'בצא, לפרשת מסעי, לעניין "יוסעו מחרדה ויחנו במקהלות".

³⁰⁰ עוד על כך בספר "קול התור", מהדורה מתוקנת של ר' יוסף ריבלין תשנ"ד, במיוחד עמ' 41-77.

³⁰¹ הרחבת דברים ביחזקאל ל"ז בעניין חזון העצמות היבשות.

הרב אלישע וישליצקי

מלחמת הקיום הפכה להיות שחרור, וממלחמת ההגנה הגענו לעצמאות של מסגרת ציבורית לבניית עצמיותנו³⁰².

חזרנו איפוא ליכולת לחבר בין הנס לבין הטבע, בין השבע לבין השמונה, ולהאיר מתוך אור הנר של השמן את המלחמה ואת החיים, את היצירה ואת התקומה³⁰³.

כאן חשנו בפועל ממש כיצד מתישבת באופן טבעי שאלת שמונת ימי התנוכה. שאלה, שבבסיסה ההנחה כי הספיק שמן ליום אחד, ועל-כן, שמונה ימים - מדוע³⁰⁴?

אך בחיים ובגבורה, במלחמה ובמסירות של חידוש השיבה לעצמנו והקמת המדינה³⁰⁵ - התברר כי בימים ההם ובזמן הזה הופיע מחדש פן של מלכות שיש בה ובתוכה אור שהוא עניין שלם של שמונה ימים עם השמן, שהמלחמה והמקדש חד הם³⁰⁶.

ומה שמצאו בתוך הגנוז ובתוך הקודש³⁰⁷ - האיר את כל המדינה, ומה שנלחמו וחרפו נפשם בחיי המדינה - יצר את האפשרות לבנות את הקודש ולחדש את המקדש³⁰⁸.

כ. הירא ורך הלבב

אותו אור המאיר את החיים מצד עצמיותם, מאפשר להבין אחד מעקרונות היציאה לקרב שעולה מתוך ה"שחרור" של הירא ורך הלבב מן המערכה³⁰⁹. הרמב"ם מגדיר זאת באופן הבא:

שאיין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה³¹⁰.

כשאיין כח פטורים מלהילחם³¹¹.

- האם זאת המשוואה שעולה מדברי הרמב"ם?
- האם כך נהג דוד המלך?
- האם זוהי גישתם של החשמונאים?

³⁰² היבטים עקרוניים בחידוש המסגרת הממלכתית - בספרו של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל ראש ישיבת מרכז הרב, עמוד הימיני סי' ח"ט'.

³⁰³ הרחבת העניין ב"אורות התחיה" סעיפים כ"ו-ל"א.

³⁰⁴ עוד על כך ב"ערוך השולחן" תרי"ע - וכן בתרע"ו, ג'.

³⁰⁵ וכן בפירוש המלבי"ם לספר מיכה ד' וי-ט'.

³⁰⁶ וכן במלכים א', ח' י"ב - כ"א ובמפרשים שם.

³⁰⁷ וכן בפירוש המאירי לסוגייה בשבת כ"ב ע"א, על הקשר בין נס פח השמן לנס המלחמה.

³⁰⁸ עוד על כך בנבואת חגי ב', ובמפרשים שם.

³⁰⁹ עפ"י דברים כ' א'-ט'.

³¹⁰ הלכות מלכים פ"ז ה"ו.

³¹¹ כדוגמת פירושו של אבן עזרא: ירא-להרוג.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

- האם אין מעיין שממנו נשאב כח למשימתנו?

וכך ממשיך הרמב"ם בדבריו³¹²:

ומאחר שיכנס אדם בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה. וידע שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה³¹³.

אין הרמב"ם מסתפק בהישענות ובבטחון כפי שיהודה המכבי לא הסתפק בכך, אלא מלמדנו את הידיעה המרכזית על מטרת המלחמה³¹⁴. ככל שידיעה זאת לא תישאר מידע חיצוני, אלא תהפוך להיות הכרה פנימית וחוויתית כך גם אפשר יהיה להבין את המשך³¹⁵ -

וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד³¹⁶.

ההתגברות על הפחד והמוכנות להקריב את הנפש - קשורות אפוא להבנת סיבת היציאה לקרב והחיבור שיש בין הנפש ועצמיותה - לבין יחוד השם³¹⁷. ויתירה מזאת -

ולא יחשוב לא באשתו³¹⁸ ולא בכניו אלא ימחה זכרם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבחיל עצמו, עובר בלא תעשה שנאמר: 'אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם'. ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו³¹⁹.

- מדוע מייחס הרמב"ם את הזיכרון ללב ואח"כ עוסק במחשבה?

- כיצד ניתן לשכוח את בני המשפחה, וביותר בזמן מלחמה³²⁰?

יתכן כי הרמב"ם עוסק כאן בהבהרת ההבדל שבין זיכרון לשכחה, לא במובן של איסוף נתונים ומאגר המידע, אלא במידת השימוש הנכון באותם נתונים³²¹.

לאמר - אם אדם חי באופן אמיתי את הניסיון להגיע ליחוד ה' וכך הוא בונה את ביתו, וזהו היסוד לחיי משפחה, למטרות, לעצמיות וליצירה³²², או אז בשעת

³¹² עפ"י ירמיהו י"ד ח' ו-י"ז י"ג.

³¹³ כפי שעולה מתוך דברי התורה במדבר י', על "וייהי בנסוע הארון" ומדרש ספרי שם.

³¹⁴ זהו תוכן ההשענות על מקוה ישראל, ולא תלות פאסיבית.

³¹⁵ וכן באותם פסוקים בפרשת שופטים וברצף שביניהם שבו מצד אחד - המהות והמטרה, ומצד שני - ההתגברות על הפחד.

³¹⁶ כמו שנאמר על דוד במלחמתו נגד גלית, כפי שמתאר יהונתן בשמואל א', י"ט ד-ה'.

³¹⁷ עוד על כך, בפירוש כלי יקר לתחילת פרשת לך-לך.

³¹⁸ במלחמת הרשות, דאגות בתחומים אלו של "לא לקחה", "משחררות" בגלל היראה.

³¹⁹ עפ"י דברים כ' ח' ומדרש ספרי שם.

³²⁰ הרחבה על כך בדברי ספר החינוך למצוה תקכ"ה.

³²¹ מעין העולה מדברי חנה המתפללת על אפשרות של לידה ומדברת על ליבה, לפי ברכות ל"א ע"ב, ומבקשת - "וזכרתי ולא תשכח".

³²² עפ"י בראשית ב' י"ח-כ"ד, מדרש רבה שם, דברי ר' עקיבא בסוטה י"ז ע"א.

הרב אלישע וישליצקי

מלחמה - הרי שהמחשבה עליהם רק תוסיף כח, שהרי כעת הוא הולך ליישם ביתר שאת את מטרת הקמת הבית ופיתוחו³²³, ואז יתגבר על חששותיו ויפיה רוח חיים בהתגברותו ובהתמודדותו³²⁴.

אבל, אם המטרה של יחוד השם בחיים נתפסת ככותרת בלבד, ועצמיות הנפש נדמית כחציצה³²⁵ בין האדם לבין בוראו, או אז המחשבה על בני המשפחה יוצרת חולשה, והשימוש בנתונים אלו מרפה ידיים³²⁶, והופך האדם להיות רך הלבב, וגורם לפיק ברכיים גם בסביבתו. אחריותו של אדם כזה נוגעת גם לציבור כולו, שהרי על גבול עדין מאד מתקיימת המוכנות לצאת ולהגן על חיינו וערכינו גם יחד³²⁷.

כא. בצרור החיים

החיבור המורכב בין החיים לבין תוכנם וצורתם הפנימית, מתבהר באופן נוקב דרך תחנה אחת מחייו של דוד המלך - לפני כניסתו לתפקיד³²⁸. עקב תגובה קשה של נבל הכרמלי³²⁹ - כפיות טובה כלפי דוד ואנשיו שהגנו על האיש וחבורתו³³⁰ - עומד דוד להגיב בחומרה, ואז אומרת לו אביגיל אשת נבל דאז:

שא נא לפשע אמתך כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך מימך³³¹.

סופו של הפסוק קשור לתחילתו, אם דוד נלחם מלחמות ה', מלחמות שיש בהן ערך מוסרי לפי רצון ה'³³² - אזי רעה מוסרית אסור לה שתתגלה במלחמות אלו³³³. דוד צריך אפוא להיות נקי לחלוטין מבחינה מוסרית בבואו לשקול מתי, איך ועם מי להלחם³³⁴. יתירה מזאת -

לא נאה לך לעשות שלא כדיון להוציא לעז על מלכותך³³⁵.

³²³ הרחבת דברים בסוגיית הגמרא בברכות כ"ח ע"א בענין ר' אליעזר בן עזריה ופירוש "עין איה" שם.

³²⁴ מעין דבריו של מרדכי לאסתר במגילה ד' י"ב-י"ד, ופירוש רש"י וראב"ע שם.

³²⁵ כאשר מצוות התורה הופכות להיות דת של חוקים, ואילו כוחות הנפש עומדים מנגד.

³²⁶ כפי שטענו המרגלים וסיעתם, כמתואר בספר במדבר פרקים י"ג-י"ד.

³²⁷ ועוד בענין זה בתוספתא למסכת סוטה פ"ז מ"ד.

³²⁸ עפ"י שמואל א' כ"ה. ופירוש מהר"י קרא לפס' ז' וכן פס' י"ד-י"ז.

³²⁹ אשר כשמו כן הוא - לפי פירוש רמב"ן לדברים ל"ב ו'. וכן עפ"י פירושו של רבי חיים ויטאל לתהילים

י"ד ב'.

³³⁰ עוד על כך בפירוש "דעת מקרא" לשמואל שם.

³³¹ שמואל א', כ"ה כ"ח.

³³² "כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איבין לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות

דבר ושב מאחריך" (דברים כ"ג ט"ו).

³³³ הרחבת דברים בפירוש ר"י אברבנאל לשמואל א', פס' כ"ו-כ"ז.

³³⁴ וכן עולה ממדרש שוחר טוב לתהילים כ"ז - "ער לרגלי - כשהיה מהלך...".

³³⁵ פירוש רש"י לשמואל שם.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

שהרי לא רק המלחמה, אלא כלל המלכות של דוד אמורה לגלות את מלכות ה' בעולם. ועל-כן צריך הדבר להעשות ללא דופי וללא כתם מוסרי³³⁶.

מתוך כך מגיעה אביגיל לעומק נוסף של משמעות המלחמה בהקשר לשליחות דוד ויעדיו על-פי רצון ה' - כפי שהוא צריך להתנהג גם כשרודפים אותו אישית³³⁷:

ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך, והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלוֹקִיךָ, ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע³³⁸.

• להיות צרור בצרור החיים כולל שני מעגלים:

המעגל הראשון - בחיים עצמם³³⁹.

המוכנות לנוֹטף את כוחות החיים על-פי הופעת דרכי ה' בעולם, והרצון לפתח את היצירה האנושית ועצמתה על-פי היעדים האלוֹקיים³⁴⁰. עניינים אלו מתגלים בכוחות הנפש, במידות, בחשיבה, במטרות, ובסדרי עדיפות של האדם³⁴¹.

המעגל השני - בעולם הבא³⁴².

כי שם תתאחד הנפש במושכליה שהם צרור החיים. ומצבם יהיה עם ה' יתברך³⁴³.

ומי שהתקין עצמו בפרוזדור כראוי לחיבור עם צרור החיים במעגל הראשון - התקין עצמו לטרקלין במובנו של המעגל השני. ולא בכדי מסיים הרמב"ם את דבריו הנ"ל, על הירא ורך הלבב ועל מי שנלחם על יחוד השם, בהבאת הפסוקים האלו על "רעה שלא תמצא" ועל צרור החיים³⁴⁴.

הרצון לחיות אינו סותר אפוא את הפתיחות³⁴⁵ להתקשר לצרור החיים, אבל רק מתוך ענוה ונאמנות, רגישות וכנות ניתן יהיה לחבר באופן בריא ומאוזן את הפיתוח של הנפש וכוחותיה עם המוכנות לשים נפשו בכפו כחלק מהקשר וההזדהות עם

³³⁶ וכן בהרחבת הדברים במדרש תנחומא לפרשת מטות לעניין "גדול המחטיאו יותר מן ההורגו".

³³⁷ ולא בכדי נקטו חכמים בעירובין ס"ה ע"ב: "אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו".

³³⁸ שמואל א', כ"ה כ"ט.

³³⁹ עפ"י פירושו של רד"ק שם.

³⁴⁰ "בכל דרכיך דעהו" - ברכות ס"ג ע"א, רמב"ם הלכות דעות סוף פ"ג, נפש החיים שער ב', מוסר אביך ב', א'.

³⁴¹ הרחבת דברים, בספר "אור לנתיבות" למו"ר מרן הרב צבי יהודה קוק, במיוחד עמ' ל"א-נ"ה.

³⁴² עפ"י ילקוט שמעוני לשמואל שם.

³⁴³ פירוש רלב"ג לשמואל שם.

³⁴⁴ בגלל רצונו של רמב"ם להרחיב את ההבנה וההפנמה במושג: "על יחוד ה' הוא נלחם".

³⁴⁵ הרחבת דברים בהקדמתו של ר' שמעון שקאפ לספרו "שערי יושר" בדבר המעגלים השונים של ה"אני".

הרב אלישע וישליצקי

מטרות החיים ותכונותיהן³⁴⁶.

הבחירה בחיים והצימאון לקדושתם³⁴⁷ אינם צריכים להיעצר³⁴⁸ ברובד השטחי-העכשווי והפרטי³⁴⁹, אלא להעמיק ולגלות את כל רובדי³⁵⁰ החיים כחלק מהותי מקיום האדם, התפתחותו ויצירתו³⁵¹.

כב. דור שלום דורש שלם

דמותו של דוד ועולמו של החשמונאים חוברים אל חיינו ותקופתנו לא רק באותם שלבים ראשונים של תקומה מיוחדת, עצמאות, בניין ויצירה³⁵².

כי באים ימים ובהם ממשיתה התכנית האלוקית³⁵³ לשלבים חדשים, ליתר עוצמה של דחיפה קדימה, לגילוי כוחות החיים על כל משמעויותיהם³⁵⁴.

או אז עלול הרצון לשמור על החיים ולפתחם, כאילו לחצוץ בפני המטרות והתוכן. התביעה לחיות בשלוה עלולה להנעל רק ברבדים הגלויים של יצירת האדם וכשרונותיו - במקום להיפתח לעומק מוסרי ונפשי מחדש ואצילי³⁵⁵.

אם סדרי העדיפות וכוונות האדם כיחיד וכציבור יקבעו רק לפי ההיבט האנושי-קיומי³⁵⁶, או אז יתגלו סדקים באותו מהלך של הקרבה, בניין והזדהות לאומית שכל-כך אפיינו את הדור הקודם³⁵⁷, אלו ילכו ויישחקו, ואת מקומם תתפוס באוירה הציבורית השטחית תופעה של פרטיות וצמצום רוחני, גם אם יתלוו אליו יסודות מוסריים ותרבותיים חלקיים³⁵⁸.

³⁴⁶ ולא בכדי זהו הביטוי של דברי יהונתן בשמואל א', י"ט ה' - בתארו את דוד מול גלית שהוא "שם נפשו בכפו".

³⁴⁷ מעין דמותו של ר' עקיבא עפ"י אבות דר' נתן פרק ו', והסוגייה בכתובות ס"ב ע"ב ופירוש תוס' שם.

³⁴⁸ כמו האיזון בין "מודה על האמת" ל"דובר אמת בלבבו" - עפ"י תנא דבי אליהו פרק כ"א ופירוש עולת ראיה א' ק"א-ק"ב.

³⁴⁹ מעין מכירת הבכורה, הכוללת את הטווח הרחוק של עבודת ביהמ"ק, מול נזיד עדשים המהנה רובד מסוים באישיות באופן עכשווי.

³⁵⁰ עוד על כך בספר "לפרקים", שו"ת שרידי אש, עמ' קס"ז-קס"ט.

³⁵¹ הרחבת דברים ב"דברי הגות והערכה" לגר"י סולובייצק זצ"ל, עמ' 251.

³⁵² עוד על כך בספר "לנתיבות ישראל א' ", עמ' 66-63 ועמ' 177-180.

³⁵³ "גאולה שלישית - אין לה הפסק", עפ"י תלמוד ירושלמי שביעית ו' א' ומדרש תנחומא שופטים ט'.

³⁵⁴ הרחבת דברים בספר ירמיהו ל"א ובמיוחד פס' כ"ו-ל"ה, וכן להלן בסוף הלימוד.

³⁵⁵ מעין הבעיה החריפה המתוארת במדרש ספרי, האזינו, על "וישמן ישורון ויבעט".

³⁵⁶ הרחבת דברים במפרשים לבראשית כ"ה כ"ט-ל"ד.

³⁵⁷ אשר התעוררה בהם הנכונות לחפוץ ולבנות - כמבואר ב"מי השילוח" לפרשת מסעי.

³⁵⁸ כמו התופעות המתוארות בישיעהו כ"ח בעניין חיפוש המנוחה.

על טהרת העצמיות, עוצמתה וגבורתה

אבל, מן העבר השני ניתן גם כן להנעל בלאומיות שטחית, כוחנית, מדלגת על הפרט ומחייבת אידיאלים שאינם מחוברים עם עצמיות האדם³⁵⁹.

- באיזה כיוון ינסו ללכת אלו שרוצים להיות צרורים בצרור החיים?
- איזו דמות של אישיות תצמח מתוך המורכבות הזאת?
- מה ירווה את צימאוננו של דור שיש בו גם תופעה של סחף³⁶⁰ אחרי פרטיות חסומה³⁶¹?

נראה כי אפשר לשאוב מכוחם של האבות דרך אחרת במסלולם של הבנים. כי העמידה מול האתגרים והכוחות שמתגלים בעת ההתמודדות של דוד מחד ושל החשמונאים מאידך³⁶² - מכוונים לכיוון של שלום ולא של שלוחה, של שלמות ולא של חלקיות³⁶³.

לא רק חיים בציר אופקי ושטחי, בהם צריך לכאורה לבחור בין ערך לערך ולהעמיד סתירות מדומות שנוחות לאלו וגם לאלו³⁶⁴. אלא חיים בציר אנכי, מעמיק³⁶⁵ - שבו בתפיסה מעגלית של רבדים שונים - נפתחת העצמיות האישית לתכנים הקיימים בנפש פנימה³⁶⁶ של משפחה, חברה, ציבור ועולם מתוך תורת חיים, ומאידך ממשיך הערך הכללי וחודר עד ועד בכלל לרבדים הפרטיים של האישיות³⁶⁷.

היניקה ההדדית מהעולמות השונים³⁶⁸ מתוך רצון כן³⁶⁹ לחיפוש אמיתי³⁷⁰ של משמעות החיים, לא תוכל להישאר כך במצב חלקי של שלוחה ופינוק³⁷¹ או היבט סובייקטיבי של מוסר יחסי³⁷², אלא תשאף ליצור קשר חי ופתוח בין החיים לבין תכניהם³⁷³ כפי שיצרם אלוקים³⁷⁴, הן בבריאתם, הן בתוכנית התפתחותם והן

³⁵⁹ הרחבת דברים במידות הראייה, "אהבה", עמי צ"ו-צ"ז, ובאורות ישראל ח' ה' לענין "רחבות הלב".

³⁶⁰ לענין היחס בין המנהיגות לבין הציבור לשאלת גורם ההסחפות, ב"אדר היקר", עמי ק"א-ק"י"ד.

³⁶¹ עוד על כך בתענית י"א ע"א, לענין הפרש מן הציבור ואומר: "שלום עליך נפשי".

³⁶² אלו דוגמאות בלבד שיותר ממה שיש בהם כשלעצמן - באות ללמד על הכלל.

³⁶³ כמו בירור עניינו של יוסף בתוך משפחת שבטי יה מול תחנותיו של יעקב אבינו עד כה - כמבואר במדרש רבה בראשית פרשה פ"ה בענין "שטנו של יוסף".

³⁶⁴ מעין "שני כתובים המכחישים זה את זה לעומת הכתוב השלישי" - עולת ראיה א', עמי קפ"ד.

³⁶⁵ הרחבת דברים בגישה ל"סתירות" מעין אלו, ב"באר הגולה" למהר"ל באר השישי.

³⁶⁶ כמו מבנה דבריו ותוכנם של ר' עקיבא בפרקי אבות ג' י"ד - לענין "חביב...".

³⁶⁷ וכן בספר אורות עמי כ"ו, מ"ב-מ"ג, ס"ג-ס"ד, פ"ה-פ"ו ועוד.

³⁶⁸ כמו דברי ר"י יעבץ בפירושו לאבות ד' ג' - "אל תהי בז לכל אדם".

³⁶⁹ שלא כמו התופעה המתוארת בפסוקים הראשונים של פרק כ' ביחזקאל.

³⁷⁰ הרחבת דברים בנבואת עמוס פרק ח' ובחזון דניאל פרק י"ב.

³⁷¹ דוגמת המתואר ביחזקאל ט"ז, לענין "ויד עני ואביון לא החזיקה".

³⁷² עוד על כך בשמואל א', ט"ו ופירוש מלבי"ם לענין "לא תחמולי".

³⁷³ מעין דברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל בפרקי אורות התחיה ס' כ"ז.

³⁷⁴ עוד על כך בתנחומא בראשית אות ז', לענין יצר הרע.

הרב אלישע וישליצקי

במילוי יעדיהם³⁷⁵. או אז תעמוד העצמיות בשיא העוצמה³⁷⁶ של צמיחה ערכית שלמה, ולא תישאר בצמצומה ובדלותה³⁷⁷, אלא תהפוך להיות ברית חדשה של החיבור בין דבר ה' שבתורה לדבר ה' שבנפש ובחיים³⁷⁸.

לשם כך צריכים האדם היחיד והדור, לדרוש שלמות³⁷⁹ של תמונה כוללת שיש בה שני מישורים שהם שני חלקי מעגל:

האחד הוא להודות על האמת³⁸⁰, להיפתח לבירור המוחלט הערכי שהוא לעתים רחב יותר ועמוק יותר מהשגתו שלו³⁸¹ -

האדם צריך לדעת שיהד עם כל הסגולות החשובות שישנן לשמירת הצביון העצמי, והוקרת האמת הפנימית המיוחדת לו - הוא צריך להתרחב ולהתרומם עד לכדי התפיסה הבהירה של האמת המוחלטת...³⁸².

החלק השני של המעגל³⁸³ הוא להיות דובר אמת בלבבו³⁸⁴ -

יחד עם ההודאה על האמת הרחבה, הבאה מאופקים כל-כך רחוקים - יהיה דובר אמת בלבבו לדלות את מי האמת ממעמקיו הוא³⁸⁵.

או אז נצעד קדימה³⁸⁶ בבנייתה של ברית³⁸⁷, עליה אומרת הנבואה³⁸⁸:

כי זאת³⁸⁹ הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם³⁹⁰ נאום ה'. נתתי את תורת³⁹¹ בקרבם³⁹² ועל לבם אכתבנה³⁹³, והייתי להם לאלוהים³⁹⁴ והמה יהיו לי לעם³⁹⁵.

³⁷⁵ "הנני: כך היא עניינתן של חסידים לשון עניה ולשון זימון" - רש"י בראשית כ"ב.

³⁷⁶ עד כדי זדונות שנהפכים לזכויות - ע"פ יומא פ"ז לגבי תשובה מאתבה.

³⁷⁷ הרחבת דברים בספר "ימי זכרון" לגר"ד סולובצ'יק, עמ' 11-15, ובספרו "על התשובה", 142-144.

³⁷⁸ כמו הלימוד מעניין "השמר לך ושמור נפשך מאד" דברים ד' ט' - שנוגע הן למעמד הר סיני והן לאיסור גרימת נזק עפ"י רמב"ם, ה"ל רוצח ושמירת הנפש, פ"א ה"ד.

³⁷⁹ כמובן של החתימה והשאירה עם הרצון והיישום - אורות התשובה ה' ו'.

³⁸⁰ עפ"י תנא דבי אליהו פרק כ"א.

³⁸¹ מעין דברי החת"ס שאלות ותשובות סימן ר"ח - בענין דיון אמיתי.

³⁸² עולת ראיה א', עמ' ק"א-ק"ב.

³⁸³ הרחבת דברים בספר "שיבת ציון - נס לעמים", תשנ"ה, עמ' 73-93.

³⁸⁴ לא כפתרון מעשי מדויק גרידא אלא כמבנה שלם של חיבור אמיתי בין חלקים שונים.

³⁸⁵ עפ"י המשך תנא דבי אליהו כ"א - ופירוש עולת ראיה א' ק"ב.

³⁸⁶ הליכת "קמעא קמעא" באופן צמיחת הגאולה, פירושה התקדמות מורכבת, עפ"י הירושלמי ברכות א' ה'.

³⁸⁷ מעין האמור בהושע ב' על "והסרת שמות בעלים", ודברי הגמרא בפסחים פ"ז ע"א.

³⁸⁸ ירמיהו ל"א ל"ב.

³⁸⁹ ולא בכדי מהוה המילה "זאת" קוד מיוחד להתחדשות ולקשר עם רצון ה' - תהילים כ"ז ג'.

³⁹⁰ כפי שעולה מכל מהלך הפרק בירמיהו בעיסוקו הן בתהליך התחיה והן במאפייניו.

³⁹¹ "לענתיד - חיים אני נותן לכם" - מדרש רבה קהלת פרשה ב'.

³⁹² מעין שתי כליותיו של אברהם אבינו שנעשו יועצות לו בתורה - עפ"י מדרש רבה בראשית פרשה צ"ח.

³⁹³ כמו "לבא דאינשי" - אינשי, עפ"י סנהדרין ל"ה ע"א.

³⁹⁴ התחדשות שלמה של חיי היחיד והציבור וכל ערכיהם, כבסיס להופעת הקודש והתורה הגואלת את העולם.

³⁹⁵ כאשר הופעת רצון ה' דרך העם מתגלה בפרטים, ומן הצד השני - בעולם כולו. הרחבת דברים בספר "אור

לנתיבתי", עמ' פ"ג-צ"ג.